Meridiane

ZOFIA NALKOWSKA

PROFESORUL SPANNER

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

Clubul cărţii digitale 2024

În colecția „Meridiane"
au apărut:

Boris Bednîi
BĂTRÎNII

Renata Viganò
VINE BARZA!

Sarkadi Imre
ÎN PUSTĂ

Marcel Willard
MARŞUL AFRICAN

Lei 1

ZOFIA NALKOWSKA ★ PROFESORUL SPANNER

Meridiane

ZOFIA NALKOWSKA

PROFESORUL SPANNER

(MEDALIOANE)

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

In romîneşte de:
Dan Telemac şi Constantin Ţoiu

Zofia Nałkowska
MEDALIONY
Czytelnik — Warszawa, 1954.

...„destinul oamenilor a fost pregătit tot de oameni".

PROFESORUL SPANNER

1

În dimineața aceea ne aflam acolo pentru a doua oară. Ziua era senină, răcoroasă, o zi de mai. Dinspre mare adia un vînt proaspăt, înviorător. După copacii unei alei largi, asfaltate, se ridica zidul în dosul căruia se întindea o curte vastă. Știam de mai înainte ce ne va fi dat să vedem.

De data aceasta eram însoțiți de două persoane mai vîrstnice. Veniseră în calitate de „colegi" ai lui Spanner, amîndoi profesori, medici și oameni de știință. Unul era înalt, cărunt, cu fața uscățivă, cu trăsături distinse; celălalt era tot înalt, dar voinic, greoi. Fața lui rotundă, blajină, avea o expresie de îngrijorare.

Erau îmbrăcați aproape la fel, și nu după portul nostru, ci mai curînd după moda provin-

cială, în pardesie lungi, negre, din ştofă de lînă bună. Purtau pălării moi, tot negre.

Într-un colţ al curţii ceva mai la o parte, ca un pavilion neînsemnat al marelui edificiu, se înălţa o căsuţă modestă, netencuită, de cărămidă, în care îşi avea sediul Institutul de anatomie.

Am coborît mai întîi într-o pivniţă mare, întunecoasă. În lumina piezişă ce se revărsa prin ferestrele aflate mai în fund, în partea de sus a pereţilor, morţii zăceau ca şi cu o zi mai înainte. Trupurile goale, gălbui, tinere, asemenea unor statui de piatră, erau într-o stare perfectă, deşi aşteptau aici de cîteva luni clipa cînd în sfîrşit aveau să înceteze de a mai fi necesare.

Zăceau, ca în sarcofage, în bazine lungi de ciment cu capacele ridicate, aşezaţi unii peste alţii. Aveau braţele lăsate de-a lungul corpului, nu încrucişate pe piept cum e obiceiul la morţi. Capetele le erau retezate atît de drept, încît păreau că sînt de piatră.

Într-unul din aceste sarcofage, peste grămada de morţi, zăcea decapitat „marinarul“, un tînăr cu trup splendid de gladiator. Pe pieptul lui larg avea tatuat un vapor. Între liniile celor două coşuri era aşternută inscripţia unei credinţe deşarte: „Dumnezeu cu noi“.

Rînd pe rînd am trecut pe lîngă bazinele pline de cadavre. Cei doi străini ne însoţeau. Erau medici şi înţelegeau mai bine decît noi rostul lor. Pentru experienţele Institutului de anatomie

de pe lîngă universitate ar fi fost de ajuns o rezervă de paisprezece cadavre. Pe cînd aici se aflau trei sute cincizeci.

Două căzi conţineau numai capete fără păr, desprinse de trunchiurile care zăceau alături. Erau aruncate claie peste grămadă, ca nişte cartofi într-o groapă: unele într-o parte, ca şi cum s-ar fi odihnit pe o pernă, altele întoarse în jos sau pe spate. Erau galbene şi netede, la fel de bine conservate, la fel de drept retezate cu cuţitul, de parcă ar fi fost de piatră.

În colţul uneia dintre căzi zăcea întors cu faţa în sus capul mic şi gălbui al unui adolescent, care să tot fi avut în clipa morţii şaptesprezece-optsprezece ani. Ochii săi negri, puţin piezişi, nu erau închişi, ci aveau pleoapele uşor deschise. Buzele cărnoase, de aceeaşi paloare ca şi faţa, păstrau un zîmbet trist, resemnat. Sprîncenele egale şi bine desenate se înălţau spre tîmple, uimite parcă. În poziţia asta nespus de ciudată, care îi depăşea înţelegerea, aştepta parcă ultimul verdict al omenirii.

Mai încolo se aflau bazinele cu morţi, apoi din nou căzi cu oameni tăiaţi pe jumătate, făcuţi bucăţi şi jupuiţi de piele. Cadavrele de femei — cu mult mai puţine — zăceau separat într-un singur bazin.

În subterană am mai văzut vreo cîteva bazine goale, fără capace, construite nu de mult. Era un semn că rezerva de cadavre necesare celor

Clubul cărţii digitale 2024

vii devenise insuficientă şi că se plănuia mărirea instalaţiilor.

Împreună cu cei doi profesori ne-am dus apoi în căsuţa roşie şi acolo — pe o vatră stinsă — am văzut o căldare uriaşă plină cu un lichid negricios. Cineva care cunoştea bine locul dădu la o parte capacul şi, cu un cleşte lung, scoase la suprafaţă trunchiul unui om fiert, jupuit, şiroind de lichidul ce umplea căldarea.

Alături mai erau două căldări goale. Dar în apropiere, pe rafturile unui dulap cu uşi de sticlă puteai să vezi, aşezate la rînd, o mulţime de cranii şi de fluiere de picioare, fierte şi răsfierte.

Tot aici mai era şi o ladă în care se aflau puse în straturi şi curăţate de grăsime, fîşii subţiri de piele de om. Pe un raft erau înşirate borcane cu sodă caustică, iar lîngă perete, montate în zid, un cazan cu soluţii diluate şi un cuptor mare pentru arderea deşeurilor şi oaselor.

În sfîrşit, pe o masă înaltă se vedeau bucăţi de săpun albicios, zgrunţuros, precum şi cîteva forme de metal, cu urme de săpun uscat.

De data aceasta nu ne-am mai urcat în pod, ca să vedem acolo mormanele de cranii şi de oase ce se înălţau pînă în tavan. Ne-am oprit doar o clipă în curte, în partea unde se vedeau urmele celor trei clădiri incendiate, scheletele unor cuptoare de metal, ca nişte crematorii, şi un mare număr de ţevi şi conducte. Căsuţa roşie

luase şi ea foc de două ori. Dar, de fiecare dată, incendiul fusese observat la timp şi stins.

Am ieşit împreună cu cei doi profesori. S-au despărţit îndată de noi şi, însoţiţi de un necunoscut, şi-au văzut de drum.

2

În faţa comisiei depune un bărbat tînăr, slăb şi palid, cu ochi albaştri-azurii, adus la anchetă din închisoare. Nu-şi dă seama de loc ce anume vrem de la el.

Vorbeşte doar, chibzuit şi cu un aer plin de tristeţe. Se exprimă în limba polonă, însă cu un accent străin, puţin graseind.

Spune că este din Gdánsk. A urmat şcoala elementară, apoi a terminat şase clase şi a trecut examenul de capacitate. A fost cercetaş, apoi voluntar. În război a căzut prizonier şi a evadat. A lucrat la curăţirea străzilor de zăpadă, apoi într-o fabrică de muniţii. A fugit şi de aici. Toate acestea s-au petrecut la Gdánsk.

Un neamţ care a locuit la maică-sa, după ce tatăl i-a fost deportat într-un lagăr de concentrare, i-a găsit de lucru la Institutul de anatomie din localitate. Aşa a ajuns la profesorul Spanner.

Profesorul Spanner scria un tratat de anatomie şi-l angajase ca ajutor la prepararea cadavrelor. Spanner ţinea şi la universitate un curs

pentru studenți. Și-a publicat cartea la care lucrase. Locțiitorul său, profesorul Wohlmann, lucra și el, dar omul nu știe să ne spună dacă lucra la vreo carte sau făcea altceva...

Aripa aceasta a clădirii, terminată în anul 1943, a fost destinată crematoriului. Spanner a procurat atunci mașini pentru separarea cărnii și grăsimilor de oase. Din oase urmau să fie confecționate schelete pentru laboratoarele de anatomie. În 1944, profesorul Spanner a dispus ca studenții să pună la o parte grăsimea de pe cadavre. În fiecare seară, după terminarea cursurilor și după ce studenții plecau, cîțiva servitori strîngeau vasele cu grăsime. Erau și vase cu vene și carne. Carnea o aruncau sau o ardeau. Dar pentru că mirosea urît, oamenii din oraș s-au plîns poliției și atunci profesorul a poruncit să fie arsă noaptea.

Studenții primiseră dispoziții ca mai întîi să desprindă pielea cît se poate de bine, apoi grăsimea, iar la urmă mușchii, pînă la os, după indicațiile cursului de preparare a cadavrelor. Grăsimea strînsă era păstrată în tot cursul iernii, iar mai tîrziu, după plecarea studenților, în decurs de cinci sau șase zile, era transformată în săpun.

Profesorul Spanner colecționa și piele de om. Împreună cu preparatorul-șef von Bergen trebuiau s-o prelucreze, și apoi s-o întrebuințeze într-un anumit fel.

— Von Bergen, preparatorul-șef, era șeful meu direct. Locțiitor al profesorului Spanner era doctorul Wohlmann. Profesorul Spanner era civil, dar se înrolase în organizația SS, ca medic.

Deținutul nu știe unde se află acum doctorul Spanner.

— Spanner a plecat în ianuarie 1945. Cînd a plecat, ne-a poruncit să prelucrăm mai departe grăsimea strînsă în cursul semestrului, să preparăm cu grijă săpunul, să pregătim cadavrele și să păstrăm tot timpul curățenie, ca totul să fie în ordine. Ne-a poruncit să punem bine și rețeta după care făceam săpunul. Ne-a spus că se va întoarce, dar nu s-a mai întors. După ce a plecat, corespondența i-a fost trimisă la *Halle an der Saale, Anatomisches Institut.*

Făcînd aceste depoziții, omul stă pe scaun, lîngă perete, în fața ferestrelor, la lumină. Se vede clar că se silește să-și adune gîndurile, ca să ne spună precis totul, așa cum a fost, fără să-i scape nimic. El este singur, iar noi sîntem peste zece inși, unii membri ai comisiei, alții reprezentanți ai organelor de stat și ai justiției.

Zelos cum e, uneori se întîmplă să se încurce în vorbă.

— Ce era rețeta ?

— Rețeta atîrna pe perete. Asistenta venise de la țară, o adusese de acolo pentru prepararea săpunului și ea o scrisese. Se chema Koitek și era asistentă tehnică. A plecat și ea, dar la Berlin. În afară de rețetă, pe perete mai era și o notiță. O scrisese von Bergen și se referea la prepararea oaselor pentru confecționarea sche-

letelor. Oasele însă se cam stricau. Fie că temperatura era prea ridicată, fie că soluția era prea tare, ne explică omul, preocupat încă de acest vechi necaz al lui.

Săpunul făcut după rețetă reușea. Numai o singură dată n-a ieșit. Bucățile acelea de pe masa din sala crematoriului nu-s bune.

Săpunul se prepara în sala crematoriului. Prepararea era condusă chiar de doctorul Spanner, împreună cu preparatorul-șef von Bergen, care avea sarcina să procure cadavre. Dacă am fost și eu cu el? Da, am fost. Dar numai de două ori. Și o dată la închisoarea din Gdánsk.

La început cadavrele erau aduse de la casa de nebuni. Mai tîrziu însă numărul lor a devenit insuficient. Spanner a dat atunci un fel de circulară, adresată primarilor orașelor, prin care le cerea să nu îngroape cadavrele, urmînd ca institutul să trimită după ele. Le aducea de la Stutthoff din lagărul de acolo apoi de la Krolewisc (Koenigsberg) — cadavrele condamnaților la moarte — de la Elblong, din întreaga Pomeranie. Dar cadavre cîte ne trebuiau tot nu am avut, pînă cînd în închisoarea din Gdánsk nu a fost înălțată o ghilotină...

În majoritatea cazurilor erau cadavre de polonezi. O dată au adus și soldați germani, executați în închisoare cu prilejul unei solemnități. Altă dată au adus și vreo patru sau cinci cadavre ale unor ruși.

Von Bergen aducea cadavrele întotdeauna noaptea.

— Ce fel de solemnitate a fost?

— O solemnitate care s-a ținut la închisoare. Sfințirea ghilotinei. Au fost poftiți acolo doctorul Spanner și mai mulți oaspeți. Șeful l-a luat cu el și pe preparatorul von Bergen. M-a luat și pe mine. De ce? Nu știu. Oaspeții au venit care în automobile, care pe jos. Au intrat în sala asta. Noi n-am intrat; ne-au lăsat afară, să așteptăm. Dar apucaserăm să vedem ghilotina și spînzurătoarea. Atunci au fost aduși și cei patru soldați germani condamnați la moarte. Iar sfințirea se pare că a fost făcută de un preot german.

Am văzut cum au vîrît înăuntru un deținut, cu mîinile duse la spate, strîns în cătușe. Era în picioarele goale, negre, crăpate, și numai în pantaloni; încolo era gol.

În fața ghilotinei se afla o perdea violetă, iar în dosul ei o cameră și procurorul. Preparatorul-șef a stat apoi de vorbă cu călăul și ne-a povestit. Întîi procurorul a ținut o cuvîntare, pe urmă s-a auzit o învălmășeală, o bufnitură de corp greu trîntit la pămînt și un tropăit ca și cum ar fi alergat cineva. Un zgomot sec după aceea... Cuțitul ghilotinei căzuse. Apoi călăul a raportat că sentința a fost executată. Nu după mult timp am văzut cum au scos patru cadavre dintr-un coșciug deschis.

Nu știu dacă a fost un preot la sfințirea asta. Cineva ne-a spus că unul din militarii în uniformă era preot.

Von Bergen și Wohlmann au adus într-o zi o sută de cadavre din închisoarea asta.

După cîtăva vreme Spanner începu să ceară cadavre nedecapitate. Apoi cadavre care să nu fi fost împușcate, fiindcă îi dădeau prea mult de furcă și puțeau. Într-o zi, de pildă, se pomeniră cu cadavrul unui soldat german care fusese executat. Avea piciorul fracturat, ciuruit de gloanțe, și pe lîngă toate astea nu avea nici cap. Așa că vă închipuiți... Cadavre întregi cu picioare, cu cap, se aduceau numai de la ospiciu. Spanner păstra totdeauna cadavrele, ca să aibă o rezervă. Mai tîrziu, cînd s-au împuținat, a fost silit să se mulțumească și cu cele decapitate.

Marinarul acela fără cap e de la închisoarea din Gdánsk. Cadavrele erau despicate în două, pentru că întregi nu încăpeau în căldare.

Un om poate să dea pînă la cinci kilograme de grăsime. Grăsimea era păstrată în sala crematoriului, într-un bazin de piatră. Cîtă grăsime? Stă, se gîndește; vrea să fie cît mai precis.

— Circa cincizeci de kilograme.

Dar numaidecît adăugă:

— Așa era mai demult. Dar în ultima vreme scăzuse. Cînd au început să se retragă spre Reich — dacă erau cinci kilograme.

Despre fabricarea săpunului nu trebuia să știe nimeni nimic. Spanner ne poruncise să nu scoatem nici o vorbă, nici studenții nu trebuiau să afle. Dar ei își aruncau privirile înăuntru și poate că unul o fi văzut cum îl facem și le-o fi spus și celorlalți, așa că pesemne știau... Într-o bună zi, șeful a chemat în sala crematoriului patru studenți și au fiert împreună grăsimea. Însă în sala de preparare numai cinci oameni aveau acces: șeful, preparatorul-șef, eu și doi muncitori nemți. Cînd săpunul era gata, doctorul Spanner îl lua și nu știu ce făcea cu el...

— Cum gata?...

— Da, la început era moale, apoi trebuia să se răcească, iar la urmă îl tăiam în bucăți... Spanner ținea săpunul sub cheie. Nu ținea numai săpunul acolo; mai era și un aparat. Dar numai noi cinci aveam voie să intrăm direct. Ceilalți, cînd voiau să intre, trebuiau să ceară cheia.

— De ce secretul acesta?

Întrebarea îl puse pe gînduri. Și de data aceasta voia să răspundă cît mai precis.

— Poate că Spanner se temea de ceva, sau mai știu eu... încercă el să-și adune gîndurile. Cred că dacă ar fi aflat vreun civil din oraș, ar fi ieșit vreo încurcătură...

Parcă și aici, între noi și el, atîrna o „perdea violetă“. Nu puteam s-o scoatem la capăt cu el și pace.

În sfîrșit, cineva îl întrebă:

— Dar nu știai că fabricarea săpunului din grăsime de om este un delict ?

Răspunde cu toată sinceritatea :

— Nu, nu știam.

Întrebarea îi dă însă mult de gîndit. La întrebările următoare nu răspunde dintr-o dată. De altfel răspunde cu destulă bunăvoință.

— Da, la institut și la Spanner veneau fel de fel de oameni. La el veneau profesorul Klotz, Schmidt, Rossmann. La Institutul de igienă a venit într-o zi și ministrul sănătății. Altă dată au venit ministrul învățămîntului și gauleiterul Forster. De primit îi primea profesorul Grossmann — el era rectorul Academiei de medicină. Unii au venit pe vremea cînd nici nu fusese construită casa asta, așa că n-au vizitat decît Institutul de anatomie, unde au inspectat lucrările și s-au interesat dacă nu lipsește ceva. Și deși sala crematoriului funcționa, săpunul era luat de regulă după patru sau cinci zile. Nu știu dacă au văzut săpunul... Dar poate că l-or fi văzut. De altfel, în cursul inspecției rețeta era la locul ei, pe perete. Dacă au citit-o, probabil că și-or fi dat seama ce fierbea acolo.

Da, șeful mi-a poruncit să prepar săpunul împreună cu cîțiva servitori. De ce mi-a poruncit mie ? Nu știu. Văzînd că Spanner ține săpunul sub cheie, mi-am zis și eu în gînd că nu-i lucru curat. Dacă ar fi scris în cartea lui cum prepară săpunul, desigur că nu ne-ar fi interzis să vorbim despre acest lucru. Să-i fi venit lui ideea să

facă săpun din resturi ?... Pesemne că n-o fi primit instrucțiuni în privința asta, căci altfel n-ar fi fost silit să facă singur rost de rețetă...

Din aceste supoziții nu rezultă nimic concludent.

— Studenții?... Ca și noi. La început toți se temeau să se spele cu săpunul ăsta... Ne era scîrbă. Avea un miros grețos. Profesorul Spanner își dădea toată silința să facă să dispară mirosul ăsta. A cerut unor întreprinderi chimice să-i trimită esențe... Dar oricum, simțeai că nu-i un săpun obișnuit...

Da, le-am spus celor de-acasă... La început un coleg de-al meu a văzut cum mă treceau fiori cînd trebuia să mă spăl cu săpunul ăsta. Și mamei îi era scîrbă... Dar săpunul făcea clăbuc, așa că îl folosea la spălatul rufelor. Eu m-am obișnuit repede cu el, căci era bun...

Pe fața lui trasă, palidă, apăru un zîmbet blajin.

— Nu, orice s-ar spune, nemții știu să facă orice din nimic...

3

După-amiază i-am chemat pe cei doi profesori, medici bătrîni, colegi cu Spanner, spre a fi audiați. Convorbirea a avut loc într-una din

Clubul cărții digitale 2024

sălile goale ale spitalului și s-a desfășurat în jurul activității lor.

Anchetați separat, amîndoi au declarat că nu au nici o cunoștință despre existența unei fabrici de săpun ascunsă într-una din clădirile spitalului. O văzuseră pentru prima oară în dimineața aceleași zile și le făcuse o impresie zguduitoare.

Cercetați separat, amîndoi au declarat că Spanner, un bărbat cam de patruzeci de ani, era o somitate științifică în domeniul anatomiei patologice. Despre caracterul lui nu puteau spune nimic, deoarece îl cunoscuseră de puțină vreme și se întîlneau rar cu el. Știau doar atît: că era membru al partidului nazist.

In cursul audierii, fiecare ședea departe de noi pe un scaun izolat și cu o expresie vădit abătută întipărită pe față. Erau îmbrăcați în pardesiile lor negre, iar pălăriile — tot negre — și le țineau în mînă, pe genunchi.

Amîndoi se exprimau cu multă prudență. Vorbind, cîntăreau totul cu grijă. În zilele acelea de mai, Gdánskul era încă plin de nemți. Pe străzi treceau convoaie de prizonieri, și nemțoaicele le aruncau flori. Autoritățile erau însă poloneze, iar în garnizoană erau încartiruite trupe sovietice.

La întrebarea dacă, cunoscîndu-l pe Spanner din activitatea sa științifică, ar fi putut presupune că era în stare să fabrice săpun din cadavrele condamnaților și prizonierilor morți, fiecare a răspuns, totuși, altfel.

Profesorul acela înalt și slab, cărunt, cu trăsături distinse, după ce a stat mult pe gînduri, a declarat:

— Da, aș fi putut să presupun acest lucru dacă aș fi știut că primise ordin. Doar știam cu toții că Spanner e un membru disciplinat al partidului nazist.

Celălalt profesor — rotofei, greoi și bonom — cu fața trandafirie, bucălată, a stat și el mult pe gînduri pînă să răspundă. Și, după ce s-a gîndit — chibzuind totul bine în sinea lui — a răspuns:

— Da, aș fi putut presupune acest lucru. Și anume din motivul că pe vremea aceea Germania trecea printr-o mare lipsă de grăsimi. Deci starea economică a țării și binele statului l-ar fi putut sili să facă lucrul acesta.

ABIS

— Ce să vă povestesc mai întîi? întrebă și rămase o clipă pe gînduri. Nici eu nu știu.

Este căruntă, grasă și blajină. Are trăsături frumoase dar pare foarte obosită. A trecut prin astfel de întîmplări, încît nimeni nu le-ar putea da crezare. Și nici ea, dacă nu le-ar fi trăit.

Nu vrea nimic, doar puțină bunăvoință. Atît. Să fie binevoitori oamenii cu ea fiindcă a îndurat multe, și a pierdut și copiii. Doi avea și i-a pierdut. Nu este sigură dacă au murit. Dar de mult nimeni nu mai știe nimic de ei.

Băiatul nu s-a întors nici pînă acum din captivitate. Camarazii lui care s-au întors spun că nu l-au văzut. Iar fata...

Este o întîmplare cu mult mai tristă. Ochii ei mari, blînzi, căprui, încep să înoate în lacrimi.

O podidesc ușor lacrimile, îi joacă în ochi, dar niciodată nu i se preling pe obraji.

Nici despre bărbatul ei nu știe nimic. Oamenii îl văzuseră ultima oară în lagărul din Pruszkow. Era un om vîrstnic. Așa arăta el, deși era cu trei ani mai tînăr decît ea.

Este singură cuc și oamenii ar trebui să-i arate oarecare bunăvoință. Cei vîrstnici, care își aduc aminte de ea, sînt binevoitori. În schimb tinerii, cum o văd, nu știu cum să-i piară mai repede din cale.

— Ce să vă povestesc mai întîi? repetă, închizînd ochii de oboseală. La Ravensbrűk ne-au chinuit, da, ne-au chinuit îngrozitor. Tăbărau pe noi cu injecțiile, făceau fel de fel de experiențe pe pielea noastră, deschideau răni... Și erau doctori, mă rog, intelectuali. Acolo n-am stat mult, numai trei săptămîni. Apoi ne-au dus în alt lagăr, la o fabrică de muniții...

Da, au ridicat-o și pe fata mea. Da, și pe ea. Peste tot am fost cu fata mea. De cînd ne-au arestat împreună. Abia după aceea, la întoarcere, ne-am rătăcit una de alta, pe drum. Au reținut-o pe ea și încă vreo cîteva fete. Cred că erau în total vreo zece...

Glasul îi susură ca un izvor. Din gură vorbele îi curg mărunte, ușoare, triste. Numai la fiica ei se gîndește. Ce bună, ce frumoasă și ce pricepută a fost. Îi învăța pe copii, făcea parte din organizație. Băiatul, la fel. Ce mai tremurau ele amîndouă cînd se întorcea tîrziu acasă, mult

după ora fixată de poliție. Azvîrlea cu nisip în geam, ele îi aruncau o frînghie și așa intra, pe fereastră, să nu-l știe portarul. Tremura de frică, să nu-l vadă cineva, să nu se afle.

L-au ridicat și pe el, dar nu împreună cu ele. A fost luat în timpul răscoalei. Ultima carte poștală, adresată familiei, a scris-o în ianuarie. Știa că mama și sora sînt de mult în Germania.

— Înainte de a fi duse în lagăr am fost ținute două luni în închisoarea Pawiak. Ce grozăvii am putut să văd și pe-acolo, cîte crime! Deținuților li se făceau injecții, li se lua sînge pentru soldați — și numai după aceea îi spînzurau sau îi împușcau. Niciodată n-au împușcat un om sănătos, ci numai după ce au făcut cu el tot ce au vrut.

Se vede limpede că multe întîmplări le trece sub tăcere.

— Știu, fiindcă la noi în bucătărie mîncarea era pregătită de bărbați care ne povesteau. Ne-au spus și despre șobolani... Dimineața deținuții erau obligați să care cadavrele din celule. Aveau mîinile și picioarele legate, iar măruntaiele roase de șobolani. Unora le mai bătea încă inima...

Din nou se gîndi la ceva — ceva ce nu poate să-mi spună. În fața acestei vedenii lăuntrice, o încrețitură ușoară îi brăzdează fruntea netedă.

— Pe mine nu m-au chinuit așa de mult; în schimb m-au bătut. M-au bătut rău de tot, spune în sfîrșit.

Și din nou glasul începe să-i susure — vorbe molcome, pripite, mărunte.

— M-au bătut groaznic, ca să le spun cine venea și ce făceau la mine, cînd aveau lecția de dans și fiica mea cînta la pian. M-au bătut cu un baston de cauciuc... Cînd îmi acopeream fața cu mîinile, mă loveau peste degete... Uite, aici mi-au mai rămas încă urme. Cînd lucrez mă mai doare și acum... Uite aici...

Își arătă mîinile bășicate; niște mîini moi, nu prea mari, înăsprite de muncă.

— Grozav mă temeam să nu scot vreun cuvînt, cînd mă durea prea mult, cînd simțeam că-mi vine să leșin. Dar am fost tare, dîrză, îndărătnică, și n-am spus nimic.

Suspină ușurată și adăugă tainic:

— Fiindcă, știți, băieții făceau la noi instrucție; aveau bețe în loc de carabine. Fiul meu îi învăța.

Se cutremură. Trecîndu-și peste ochi mîinile ei moi, diforme, zise:

— Și acum să vă povestesc, doamnă, cum a fost în fabrica aceea de muniții. Acolo trebuia să lucrăm cîte douăsprezece ore pe zi, la mașină. Dormeam în lagăr. Lagărului ăstuia nou îi spuneau — mi se pare — Bunzig. De acolo și pînă la fabrică aveam două verste bune de mers. Ne trezeau la orele trei din noapte. Nu era lumină, pe întuneric ne făceam paturile, beam cafeaua neagră fără zahăr și mîncam la iuțeală rația de pîine. De la orele patru și pînă la cinci

și jumătate se striga apelul în curte. Pe frig, ploaie sau zăpadă, tot una. Apoi făceam o jumătate de oră pînă la fabrică, și ajungeam acolo pe la șase. Prînzul ni se dădea la fabrică. O ciorbă de frunze sau de altceva, nu pot să-mi explic ce anume, poate napi uscați, sau ceva asemănător. Dimineața și seara ne dădeau cafea neagră, fără zahăr, și o sută de grame de pîine pentru toată ziua. La început ne dădeau o sută cincizeci de grame, dar după aceea ne-au redus rația la o sută — uite atîta, o bucățică. Așa că mereu eram flămînde. Cumplită foame am mai îndurat!

De obicei făceam proiectile de tun, pentru avioane și pentru tunurile antiaeriene. Era o muncă grea, tot timpul stăteam în fum și în dogoarea focului. Dacă vreuna nu îndeplinea norma, toate eram schingiuite.

— Cum? Iată cum. În lagărul acela erau un fel de cazemate, depărtate una de alta, izolate. Foarte reci, săpate puțin în pămînt, ca o pivniță. Dacă vreuna dintre noi nu-și făcea bine patul sau nu-și spăla bine gamela de cafea — apă nu prea aveam și toate le făceam pe întuneric — era dusă la cazemată. Ori trebuia să stea afară, în ger sau ploaie, douăsprezece ore. Gardiencele, femei din Gestapo care ne supravegheau, rîdeau de noi cînd ne vedeau tremurînd de frig. Iar cînd ne vîram una într-alta, ca să ne mai încălzim, ne băteau, sau drept pedeapsă ne poruncea să ne ducem la cazemate. Și-așa, pe

ger, eram nevoite să stăm departe una de alta. Purtam rochițe de vară — nu ale noastre, o, nu! Pe-ale noastre ni le luaseră! Unele erau în dungi, altele obișnuite, cu mînecile pînă la cot, scurte pînă la genunchi. Pe spinare aveam aplicate pieziș, cruci.

În timpul acesta mi-au ras de două ori capul pînă la piele, și așa trebuia să umblu prin ger. Pe cap n-aveam voie să ne punem nimic; dacă puneam, ne snopeau în bătăi. Ne dăduseră și niște papuci de lemn, un fel de galenți, cu puțină pînză de hîrtie, prinsă la degete, ca să țină piciorul. Și picioarele ne erau atît de învinețite — Doamne! — de parcă ni le-ar fi dat cineva cu vopsea.

Și ce frig era! Cele mai slabe dintre noi mureau fie pe drum, fie lîngă mașini. Cadavrele erau depuse în cazematele din curte. Și tot în cazematele astea ne închideau pentru cea mai mică vină, fără mîncare, fără să avem voie să ne acoperim cu ceva. Și-așa stăteam toată noaptea, pe pămîntul gol. Abia dimineața ne chemau la apel, iar după apel ne închideau din nou în cazemate, fără mîncare. Cele care stăteau închise în cazemate n-aveau voie să primească nimic de mîncare; la apel stăteau izolate să nu care cumva să-și împartă vreuna pîinea cu ele. Femeile din organizația SS supravegheau cu strășnicie...

Șovăi puțin, căzu pe gînduri. Iar avea să-mi spună ceva — ceva greu de spus.

— Totuși, mîncau și ele din cînd în cînd... zise cu glasul mai încet. O dată am văzut pe una din ele mestecînd. Iar alta avea unghiile însîngerate. Ah, doamnă, ce pedepse groaznice se dădeau pentru asta! Femeile mîncau în timpul nopții carne din cadavrele depuse în cazemate!

De astă dată tăcu mai mult timp. Rămase pe gînduri, ca și cum ar fi vrut să mai adauge ceva. Dar nu putu. Apoi își veni în fire.

— Femeile din organizația SS erau bucuroase cînd vreuna dintre noi murea, continuă cu o voce mai sigură, de parcă ar fi învins o ispită. Cînd femeile mureau la apel, prăbușindu-se la pămînt, gardiencele nu credeau, rîdeau, le izbeau cu picioarele, închipuindu-și că se prefac. Le loveau cu picioarele, deși ele nu mai trăiau de un sfert de oră. Iar tu trebuia să stai drepți alături — n-aveai voie să te miști, să le dai vreun ajutor, nimic.

Cînd vreuna se îmbolnăvea, iarăși spuneau că se preface și o aruncau în cazemată, să moară acolo lîngă cadavre. Iar bărbații stăteau în cazemate și mai rele, îngropate cu totul în pămînt. Erau siliți să stea acolo pe frig, în apă pînă la genunchi.

Rămase nemișcată, încercînd să-și adune gîndurile, ca să mai spună ceva. Și deodată se învioră:

— Am să vă mai spun ceva, doamnă! Ceva interesant. Cînd ne-au luat din închisoarea

Pawiak (ascultați, căci întîmplarea este foarte interesantă), ne-au dat cîte o pîine și am plecat la Ravensbrűk în vagoane de vite — cîte o sută într-un vagon, claie peste grămadă.

Apă nu aveam, de ieșit nu puteam ieși, stăteam mereu în picioare și tot așa și dormeam. Atît de mare era înghesuiala, încît nici nu ne puteam așeza pe jos. Și-așa am călătorit șapte zile.

Pe drum, într-o gară, trenul a fost tras pe o linie moartă, unde a stat trei ore. Am început toate să urlăm cu voci neomenești, cerînd apă. Călătorisem în vagonul acela plumbuit pe timp de arșiță, eram leoarcă de sudoare, cu fețele negre de praf, cu picioarele murdărite de fecale, îmbrăcămintea de pe noi putea. Și cum vă spuneam, am început să urlăm ca fiarele.

Atunci a venit un ofițer german de la un alt tren care transporta soldați răniți și a poruncit să se deschidă vagonul. Paznicii trenului au spus că nu-i voie, fiindcă în el se află bandiți. Atunci neamțul a mai chemat cîțiva ofițeri, căci era curios să știe ce-i în vagon. Au desplumbuit vagonul și ne-a văzut.

Vai, doamnă! Cînd ne-a văzut, ochii i s-au făcut mari, mari, iar mîinile au început să-i tremure de spaimă, uite-așa! Atît de mult s-a înfricoșat cînd ne-a văzut! Arăta ca un mistreț hăituit.

De-abia după cîtva timp întrebă dacă vreuna dintre noi știe nemțește sau franțuzește. Multe

Clubul cărții digitale 2024

știau. Atunci a poruncit să ne aducă apă și să ne lase de-a lungul șinelor ca să ne putem face nevoile. Apoi a poruncit să fie deschise și vagoanele cu bărbați. Dar acolo era și mai rău. Noi eram o mie cinci sute de femei, dar bărbații — cum spuneau unii — vreo patru mii. Așa că în fiecare vagon treizeci, nu, chiar patruzeci muriseră sufocați !

După ce povesti întîmplarea asta îngrozitoare se liniști. Cu un glas domol, vorbi mai departe, încheindu-și povestirea :

— Apoi ne-au plumbuit din nou vagonul, și pînă la Ravensbrük nu l-a mai deschis nimeni. Nici una nu s-a sufocat, dar cîteva au înnebunit. Dacă s-au însănătoșit apoi ? Nu. Nu s-au însănătoșit. Încă din prima zi au fost împușcate, la Ravensbrük.

Cînd au înnebunit, s-au năpustit asupra noastră, ne-au mușcat, ne-au sfîșiat. Una din ele, care nu suflase nici un cuvînt în închisoarea din Pawiak, cînd a fost supusă la chinurile cele mai crunte, a început să strige în gura mare nume de oameni, destăinuind locul unde erau îngropate lăzile cu arme, în ce pădure, la ce răscruce de drumuri, în ce sat. Spunea tot ce-i trecea prin cap. Și ce frică ne era !... Gîndiți-vă cîți ar fi putut să piară din pricina ei. Dar nu i-au dat crezare și au împușcat-o ca și pe toate celelalte, una după alta.

O expresie de tristețe i se întipări pe față.

— Îmi pare rău că nu le-am reținut numele. Fiindcă multe din ele erau femei capabile, cu multe merite. Poate că și acum le-or fi căutînd familiile lor, așa cum îmi caut și eu copiii. Dar nu-mi mai aduc aminte de toate cîte au fost acolo... Vedeți, doamnă, vedeți ! Pînă și un neamț s-a cutremurat cînd ne-a văzut. Așa că nu-i de mirare că n-au putut rezista.

FEMEIA DE LA CIMITIR

Drumul spre cimitir trece prin oraş, pe lîngă zidul clădirii aceleia. Toate ferestrele şi balcoanele — pînă nu demult înţesate de deţinuţi care se uitau la lume de după zid — astăzi sînt goale. Cînd treci pe aici, vezi încă de departe la etajul al doilea aceeaşi fereastră, mereu deschisă, iar în dosul ei, nişte vergele de fier spînzurînd ca nişte perdele înnegrite, o floare uscată într-un ghiveci şi uşa mică — şi ea mereu întredeschisă — a unui bufet ieftin, lipit de peretele odăii.

Au trecut luni de zile şi nimeni n-a aşezat vergeaua la locul ei şi nici n-a închis uşa bufetului.

Drumul spre cimitir s-a transformat pe încetul dintr-un loc al oamenilor vii, într-un loc al morţilor. Dar locul acesta, înconjurat de un cadru atît de părăginit, încă n-a ieşit de tot

din făgaşul vieţii. Căci uite, uneori mai poţi să auzi şi să vezi cîte ceva.

Deasupra coroanelor verzi ale arborilor din cimitir — de un verde crud, tînăr — apar rotocoale de fum, ca nişte nori negri. Flăcări prelungi şi înguste ca nişte eşarfe roşii sfîşie frunzişul şi dispar împrăştiate iute de vînt. Sus de tot, văzduhul se cutremură de huruitul îndepărtat al avioanelor.

Trec luni de zile şi priveliştea rămîne aceeaşi.

De pretutindeni sosesc veşti grele. P. a murit în lagăr, prietena K. a pierit într-o mică staţie de cale ferată, după ce fusese luată de pe stradă şi deportată. Oamenii pier în toate chipurile, oricum, sub orice pretext. Ai impresia că nimeni nu mai trăieşte, că nu mai ai ce aştepta, pe ce te sprijini. Atît de multă moarte este pretutindeni. În subteranele capelelor din cimitire coşciugele stau rînduri-rînduri şi aşteaptă — parcă făcînd coadă să le vină rîndul la înmormîntare. Faţă de intensitatea morţii colective, moartea obişnuită, personală, pare ceva impropriu. Dar şi mai ruşinos e să trăieşti.

Din lumea care a fost n-a mai rămas nimic. Oamenilor le este dat să treacă prin întîmplări care într-un fel le depăşesc puterile. Între ei spaima se înalţă ca un zid, despărţindu-i unul de altul. Oricine poate să-i aducă semenului său moartea în orice clipă.

Dar realitatea, aşa cum e, poate fi totuşi suportată; fiindcă niciodată experienţa n-o dez-

văluie în întregime. Sau nu este transmisă în același timp. Realitatea ajunge pînă la noi în crîmpeie de întîmplări, în fragmente de relatări, în ecoul împușcăturilor, în fumul îndepărtat care se destramă pe cer, în incendiile despre care istoria spune că „au transformat totul în scrum", deși nimeni nu înțelege bine sensul acestor cuvinte. Realitatea aceasta îndepărtată, și care totodată se desfășoară îndărătul unui zid, nu e cea adevărată. Doar cu gîndul dacă o poți cuprinde și imobiliza ca să o înțelegi.

Mai trecem o dată pe aleea cimitirului. Acum are loc acolo sărbătoarea de primăvară a morților. A celor care au murit demult, de moarte bună.

Ei își spun doar numele și pronumele, data cînd s-au născut, cînd au murit, și rar de tot meseria sau rangul pe care l-au avut în viață. Uneori se roagă de trecători încet să verse pentru ei o lacrimă. Nu-i cine știe ce. Ei stau întotdeauna nemișcați, la locurile lor, și spun mereu același lucru, cu un glas sfios, stînjeniți parcă de convenționalismul acelorași cuvinte. Cer atît de puțin!... Nu caută să se impună, nu ne obligă la nimic. Cel mult dacă fac apel la memoria noastră, și totdeauna, totdeauna se mulțumesc cu o atenție cît de mică.

Îndemnul vine uneori de la cineva din familia cea mai apropiată, care face oarecum prezentarea și totodată ne încurajează. O soție anonimă cu copiii ei „ridică soțului această amintire" și ne spune cu vorbe săpate în crucea de piatră de pe mormînt că a fost cel mai bun om. O fată, care nici ea nu mai trăiește de mult, face — în litere înverzite de mușchi — un legămînt de devotament mamei sale mult iubite.

Un singur mormînt este fără cruce. Pe soclul monumentului de bronz au fost gravate cîteva cuvinte care astăzi sună bizar:

Privind din înălțimea evoluției în abisul nețărmurit al viitorului, nu întrezărim bezna morții eterne, ci clocotul unei vieți fără de sfîrșit și din ce în ce mai exuberante.

Pe alee se apropie de mine femeia care îngrijește florile de pe morminte. Poartă semnele demnității sale: mătura și stropitoarea. Așază stropitoarea lîngă fîntînă pe o lespede și pompează apă în ea.

Aici, aproape de zid, cimitirul este în întregime acoperit de verdeață, iar mormintele apar ca niște straturi scurte de pansele albastre sau galbene. Înfloresc lăcrămioarele, aerul e plin de mireasma lor, iar în curînd va înflori și liliacul. În aerul cu irizări verzui se aude chemarea mierlei, așa cum se auzea în fiecare primăvară acolo departe, lîngă casa copilăriei... Șoricelul de cîmp se strecoară cu pași mărunți printre pansele, se urcă pe tulpinele lor, roade cîte ceva.

Dinspre aeroport, pe cerul larg deschis deasupra cimitirului, se apropie încet, la fiecare

sfert de oră, un avion care face un semicerc lin și trece dincolo de zidul ghettoului. Bombele aruncate în tăcerea din jur nu se văd. Dar în urma lui, după cîteva secunde, vezi înălțîndu-se fîșii de fum lungi, subțiri. Apoi izbucnesc și flăcările...

Îngrijitoarea cimitirului își umple stropitoarea și se îndreaptă încet spre flori. Este aceeași: poți să vorbești cu ea despre morți, despre moarte...

În vremuri de restriște te duci la cimitir ca la singurul loc liniștit și sigur, ca la grădinița de lîngă casa părintească. Ca la adresa cea mai sigură.

Dar îngrijitoarea îmi zdruncină și siguranța aceasta pe care o mai aveam...

— Aici gropile sînt mai bune, zise ea. Sînt mai bune, pentru că pămîntul este uscat. Trupul zace și nu se strică, ci se usucă. Mai la vale, unde este umezeală, locurile sînt mai ieftine. Acolo nu poți să pui mai mult de două coșciuge unul peste altul.

Avea o fire blîndă și sensibilă. Apoi mai era și pricepută; oricînd putea să-ți dea un sfat, să-ți aducă o mîngîiere. Era plinuță și avea pielea albă. Nimic n-o speria, fiindcă pentru orice lucru avea înțelegerea cuvenită.

— Aici locul este mai înalt, îmi spuse. Cînd a fost dezgropată într-o zi o moartă, parc-ar fi fost vie — nu se schimbase de loc. Soțul ei ceruse să fie dezgropată. Fusese o femeie tînără și

o îngropaseră în rochie albă. Și rochia rămăsese neatinsă. Ca și cum ar fi fost îngropată cu o zi înainte.

Pentru că nu prea înțelegeam de ce bărbatul ei ceruse să fie dezgropată, îngrijitoarea mă lămuri numaidecît:

— Au dezgropat-o pentru proces. Soțul i-a dat în judecată pe medicii de la spital că n-au supravegheat-o cum trebuie. După ce a născut primul copil, s-a aruncat pe fereastră și a murit pe loc. Nu fusese păzită cum trebuie. Așa că au dezgropat-o și au dus-o la spital, la disecție. Apoi au adus-o din nou și au îngropat-o. Dar nu mai avea pe ea rochia albă, ci una albastră.

Au îngropat-o dar nu pentru mult timp. N-au trecut trei luni și din nou au scos afară coșciugul.

— De ce?

— Pentru că soțul ei se spînzurase și trebuia îngropat. Au lărgit groapa, au zidit-o, și acum odihnesc aici îngropați împreună.

Nu prea înțelegeam nici cum s-a terminat procesul împotriva medicilor. Desigur că pretențiile tînărului soț n-au fost satisfăcute, din moment ce a căutat un refugiu în moarte, ca să scape de suferința ce-l chinuia.

Apoi veni vremea cînd deasupra cimitirului începură să cadă obuze. Monumentele și medalioanele de pe morminte zăceau sparte de-a lungul aleilor. Mormintele răscolite își scoteau la iveală morții printre sfărîmăturile coșciugelor.

Dar îngrijitoarea cimitirului își păstră calmul și în această împrejurare.

— Nu vor păți nimic, zise ea. Că doar n-or să moară a doua oară.

Acum însă, cînd s-a întors din nou după apă, se putea vedea limpede cît de mult se schimbase.

— Ce ai ? Ai fost bolnavă ?

Fața ei rotundă și albă se făcuse mai negricioasă, se subțiase, fruntea îi era încrețită, ca și cum mereu ar fi stat încordată, iar ochii îi luceau de parcă ar fi avut friguri.

— Nu, n-am nimic deosebit, zise posomorîtă. Atîta doar că aici nu mai e de trăit.

Pînă și glasul îi era nesigur, tremura și se auzea mai slab.

— Noi avem casele lipite de zid, așa că auzim tot ce se petrece dincolo, la ceilalți. Acum știm toți ce fac acolo. Trag în oameni, pe stradă. Îi ard în locuințele lor. Noaptea se aud țipete și plînsete. Nimeni nu mai poate să doarmă, nici să mănînce, nimeni nu mai poate îndura. E oare plăcut să auzi toate astea ?

Și se uită în jur, ca și cum i-ar fi fost teamă să n-o audă morții din groapă.

— Doar și ei sînt oameni și-ți pare rău, adăugă ea. Pentru noi însă va fi mai bine dacă nemții îi vor nimici. Ei ne urăsc mai mult decît pe nemți...

Păru ofensată de cuvintele mele de naivă insistență.

— Cine mi-a spus asta ? N-a trebuit să-mi spună nimeni. Știu singură. Și orice om care-i cunoaște o să vă spună același lucru : De-abia așteaptă să piardă nemții războiul, ca să se năpustească asupra noastră și să ne ucidă pe toți... Nu credeți, doamnă ? Așa zic și nemții. Am auzit și la radio...

Știa foarte bine la ce anume îi era necesară credința asta.

Așeză stropitoarea pe lespedea de lîngă fîntînă și începu din nou să pompeze. Cînd isprăvi își înălță capul, tot îmbufnată. Își încreți fruntea și clipi nervos din ochi.

— Nu mai putem îndura, nu mai putem îndura și pace ! gemu ea.

Cu mîini tremurătoare, își șterse fața de lacrimile care-i curgeau ușor pe obraz.

— Și ce e mai rău e că nu mai au nici o scăpare, zise încet, ca și cum s-ar fi temut să n-o audă cineva. Cei care se apără sînt omorîți pe loc. Iar cei care nu se apără sînt ridicați cu mașinile și duși tot la moarte. Așa că ce să facă? Nemții dau foc caselor și nu-i lasă să iasă din ele. Mamele își înfășoară copiii în boarfe — ca să nu-i doară prea tare — și-i aruncă de pe fereastră pe caldarîm ! Apoi sar și ele... Unele sar cu copilul în brațe...

Și, dîndu-se mai aproape de mine :

— Dintr-un loc de la noi am putut vedea cum a sărit un tată cu băiețașul lui în brațe. Își îndemna copilul, dar copilul se temea. Era la fe-

Clubul cărții digitale 2024

reastră şi de frică se ţinea cu mîinile de pervaz. I-o fi făcut vînt tăică-su, o fi căzut el, nu ştiu, n-am putut vedea. Dar ştiu că au căzut amîndoi, unul după altul.

Şi iar începu să plîngă şi să-şi şteargă obrajii cu mîinile tremurînde.

— Şi chiar cînd nu vedem toate astea, le auzim. Auzim cum cade ceva. Sar mereu aşa — mai bine să sară, decît să ardă de vii, în foc...

Işi încordă auzul. În chemarea duioasă a păsărelelor din cimitir distingea ecoul îndepărtat al trupurilor care se prăbuşeau pe caldarîm. Ridicînd stropitoarea, porni încet spre mormintele acoperite de pansele galbene şi albastre. Pe cer apăru un avion. Venea dinspre aeroport şi, după ce făcu un ocol mare, se îndreptă înspre zidurile ghettoului.

Dacă putem îndura realitatea, este numai fiindcă nu o cunoaştem în întregimea ei. Pînă la noi ajunge în crîmpeie de întîmplări, în fragmente de relatări. Ştim că în momentul acesta convoaie liniştite de oameni merg la moarte fără împotrivire. Am auzit şi de cei care sar în flăcări, de cei care se prăbuşesc în prăpastie. Dar noi ne aflăm dincoace de zid...

Ingrijitoarea cimitirului a văzut toate acestea şi le-a auzit. Însă şi pentru ea întîmplările s-au împletit în aşa fel cu diversele comentarii, încît şi-au pierdut realitatea.

LÎNGĂ LINIA FERATĂ

Printre morţi era şi o femeie tînără care nu izbutise să fugă şi fusese găsită lîngă şine.

Omul care a văzut întîmplarea pare şi astăzi nedumerit, povestind cum s-au petrecut lucrurile. Şi tînăra, doar în amintirea lui mai trăieşte.

Transportaţi de trenuri lungi, în vagoane plumbuite, spre lagărele de exterminare, deţinuţii evadau uneori în timpul călătoriei. Dar puţini se încumetau să fugă. Îţi trebuia un curaj mai mare decît acela de a călători spre o moarte sigură, fără nici o nădejde, fără împotrivire.

Uneori izbuteau să fugă. În zgomotul asurzitor al vagonului de marfă în mers, nimeni de afară nu putea auzi ce se petrece înăuntru.

Singurul mijloc de evadare era spargerea scîndurilor din podeaua vagonului. În înghesuiala oamenilor aruncaţi claie peste grămadă,

flămînzi, rău mirositori și murdari, lucrul părea aproape imposibil. Abia se puteau mișca. Masa compactă de oameni, agitată de ritmul rapid al trenului, se clătina și se legăna în duhoarea înăbușitoare și în bezna vagonului. Însă chiar și aceia — prea slabi și temători — care nici în vis nu se puteau gîndi să fugă, înțelegeau să le înlesnească altora evadarea. Se aplecau, se strîngeau unii în alții, își ridicau picioarele murdărite de excremente, ca să le deschidă altora drumul spre libertate.

Desprinderea scîndurii la un capăt însemna o primă licărire a speranței. Trebuia smulsă printr-un efort colectiv. Lucrul acesta dura ore întregi. Apoi rămînea de smuls scîndura a doua, a treia.

Cei ce se aflau mai aproape se dădeau înapoi îngroziți, cînd se aplecau deasupra deschizăturii. Trebuia să-ți iei inima în dinți și, încercînd cînd cu mîinile cînd cu picioarele, să te poți strecura prin deschizătura îngustă în vuietul și huruitul roților de fier, în suflul puternic al aerului care vîjîia printre traversele ce se succedau vertiginos, să apuci osia și așa, încleștat, să te tîrăști cu mîinile pînă la locul unde săritura ar fi putut să aibă o oarecare șansă. Ca să cazi între șine sau să te strecori printre roți spre marginea liniei ferate — puteai folosi diferite sisteme. Apoi trebuia să-ți vii în fire, să te rostogolești de pe terasament fără să fii văzut

și să te furișezi într-o pădure necunoscută, atras de întunecimea ei.

Oamenii cădeau sub roți și adesea piereau pe loc. Piereau, loviți de o grindă ieșită înafară, de muchea unui zăvor, de un semafor sau de cîte o piatră. Sau își rupeau mîinile și picioarele, expunîndu-se astfel cruzimilor dușmanului.

Cei ce se încumetau să descindă în abisul care vuia, huruia cu o repeziciune fantastică, știau prea bine ce-i așteaptă. Știau și cei ce rămîneau, deși nu se puteau apleca nici pe ușa închisă și nici pe ferestruica de sus, ca să vadă.

Femeia care zăcea lîngă șine era dintre cei curajoși. Își dăduse drumul prin deschizătura din podea. După ea se mai rostogoliseră cîțiva. În aceeași clipă, deasupra capetelor deținuților din vagoane răsunară mai multe împușcături, ca și cum ar fi explodat ceva pe acoperișul vagoanelor. Apoi, îndată, împușcăturile amuțiră. Cei din vagon se uitau acum la locul întunecos rămas după scoaterea scîndurilor, ca la gura unui mormînt. Și călătoreau mai departe liniștiți spre moartea care îi aștepta la capătul drumului.

Trenul dispăruse de mult în întuneric, huruind și lăsînd în urmă o trîmbă neagră de fum. În jur se strînsese lume.

Omul mai povestește o dată întîmplarea — nu-i mai iese din minte și parcă nici acum nu pricepe cele văzute.

Cînd se lumină de ziuă, femeia care fusese rănită la genunchi ședea pe panta terasamentu-

lui, pe iarba umedă. Cîţiva izbutiseră să fugă. Lîngă pădure, la o oarecare depărtare de linia ferată zăceau doi, ucişi. Doar ea rămăsese aşa: nici vie, nici moartă.

Cînd a găsit-o, era singură. Dar în curînd au apărut oameni în pustietatea aceea. Veneau dinspre fabrica de cărămidă şi dinspre sat. Muncitori, femei, un copil: se opriseră la oarecare depărtare şi priveau de acolo cu spaimă.

De fiecare dată se forma cîte un grup mic de oameni. Se opreau, se uitau neliniştiţi, apoi plecau repede. Veneau alţii, dar nici aceştia nu stăteau mai mult. Schimbau cîteva vorbe între ei, oftau şi plecau, sfătuindu-se.

Intîmplarea grăia de la sine. Prea răvăşit era părul femeii — un păr creţ şi negru ca pana corbului — şi prea întunecaţi şi sticloşi ochii, iar privirea prea pierdută sub pleoapele lăsate în jos! Nimeni nu-i adresă un cuvînt. Doar ea întrebă dacă cei ce zac lîngă pădure mai trăiesc. I se răspunse că nu mai trăiesc.

Ziua era luminoasă, locul neted ca-n palmă, de puteai vedea pînă hăt departe. Oamenii aflaseră întîmplarea. Vremurile erau grele, teroarea ajunsese la culme. Dacă ajutai pe cineva sau îl adăposteai, te aştepta moarte sigură.

Il rugă pe un tînăr care se oprise mai mult timp, apoi făcuse cîţiva paşi şi se întorsese din nou, să-i aducă veronal de la farmacie. Ii dădu bani. Dar tînărul nu-i primi.

Se culcă o clipă, închizînd ochii. Apoi se ridică iar, îşi mişcă piciorul, îl cuprinse cu amîndouă mîinile, dădu la o parte fusta de pe genunchiul rănit. Mîinile i se umplură de sînge. Verdictul morţii îi pătrunsese genunchiul ca un cui, ţintuind-o de pămînt. Apoi zăcu multă vreme, liniştită, cu pleoapele lăsate peste ochii ei negri, mult prea negri.

Cînd, în sfîrşit, deschise din nou ochii, văzu în jurul ei alte chipuri. Dar tînărul acela era tot acolo. Il rugă să-i cumpere vodcă şi ţigări. Tînărul îi îndeplini şi dorinţa aceasta.

Grămada de oameni de pe panta terasamentului îţi atrăgea de departe atenţia, şi lumea se aduna, curioasă. Femeia zăcea între oameni, dar nu se aştepta să primească vreun ajutor. Zăcea ca o fiară rănită şi căreia vînătorii au uitat să-i dea lovitura de graţie. Se îmbătase, moţăia. Forţa care o despărţea de toţi — ca un zid al spaimei — era de nepătruns.

Timpul trecea. O ţărancă bătrînă, care plecase cu cîtăva vreme mai înainte, se întoarse. Se apropie gîfîind, scoase de sub broboadă o cană de tablă plină cu lapte şi o bucată de pîine. Se aplecă, puse merindele în mîna rănitei şi se retrase numaidecît. Şi aşa, de departe, se uita să vadă dacă bea laptele. Cînd însă văzu doi poliţişti care veneau dinspre orăşel, dispăru acoperindu-şi faţa cu broboada. Şi ceilalţi se risipiră. Numai tînărul cu înfăţişarea lui de ştrengar provincial, care îi adusese vodcă şi ţigări,

continua să stea lîngă ea. Dar ea nu-i mai ceru nimic.

Polițiștii se apropiară cu oarecare gravitate, să vadă ce s-a întîmplat. Înțelegînd despre ce e vorba, se sfătuiră între ei cîtva timp. Femeia se rugă de ei s-o împuște. Încerca să-i convingă cu o voce înceată, cerîndu-le doar atît : să nu spună nimănui nimic. Polițiștii șovăiau, nu știau ce să facă.

Plecară și ei discutînd, oprindu-se din cînd în cînd și pornind apoi mai departe. Lumea nu știa ce hotărîre se va lua. Pînă la urmă nu fură de acord să-i îndeplinească cererea. Femeia băgă de seamă că o dată cu ei plecase și tînărul acela binevoitor care-i dăduse foc la țigară, scăpărînd mereu dintr-o brichetă ce nu voia să se aprindă, și căruia îi spusese că unul dintre cei doi uciși de lîngă pădure este soțul ei. Nu cumva de asta plecase ?...

Încercă să bea puțin lapte, dar după o clipă rămase pe gînduri și puse cana pe iarbă. Era o zi apăsătoare, cu vînt, o zi rece care nu prevestea de loc primăvară. În depărtare, peste cîmpia pustie, se înălțau cîteva căsuțe ; de partea cealaltă, cîțiva pini sărăcăcioși, nu prea mari, își legănau alene crengile. Pădurea unde voise să fugă era îndărăt, dincolo de linia ferată. Atît putea să vadă din locul în care se afla : întinderea aceasta pustie, lipsită de viață.

Tînărul se întoarse. Femeia bău din nou o gură de vodcă, iar el îi oferi foc să-și aprindă

țigara. Amurgul se lăsa ușor. Înspre apus se ridicau repede în sus rotocoale și fîșii de nori.

Se adunau alți oameni, oameni care veneau de la lucru. Ceilalți îi lămureau despre cele întîmplate. Vorbeau așa, ca și cum femeia nu i-ar fi auzit de loc, ca și cum n-ar fi fost acolo.

— Omul care zace acolo ucis e bărbatu-su, zise o voce de femeie.

— Au fugit din tren spre pădure, dar au tras în ei, și uite, pe bărbatu-su l-au omorît și ea a rămas aici, singură. A fost rănită la genunchi și n-a putut fugi mai departe...

— Dacă ar fi fost în pădure, am fi putut s-o luăm și s-o ducem undeva. Dar așa, în văzul oamenilor, nu-i chip...

Vorbele acestea le rostise femeia bătrînă care venise după cana ei de tablă. Se uita în tăcere la laptele vărsat pe iarbă.

Astfel, nimeni nu îndrăzni s-o ridice de acolo — poate că așteptau să se lase noaptea — nici să cheme un medic și nici s-o ducă pînă la gară, de unde ar fi putut să plece cu trenul pînă la primul spital. Nimeni nu se gîndise la nimic. Acum nu-i mai rămăsese altceva decît să moară, într-un fel sau altul.

Către seară, cînd deschise ochii nu mai era nimeni lîngă ea, în afară de cei doi polițiști care se întorseseră și de tînărul acela care stătea acum lîngă ea. Femeia se rugă iarăși de ei s-o împuște, dar fără să fie încredințată că îi vor

îndeplini dorinţa. Îşi dusese mîinile la ochi, ca să nu mai vadă nimic.

Poliţiştii şovăiau încă, neştiind ce să facă şi îndemnîndu-se unul pe altul. Unul răspunse:

— Împuşc-o tu...

Dar auzi glasul tînărului:

— Dacă-i aşa lăsaţi-mă pe mine...

Şi cum nu se înţelegeau, mai vorbiră cîtva timp între ei, sfătuindu-se. Apoi, pe sub pleoapele întredeschise văzu cum unul din poliţişti scoase revolverul din teacă şi i-l dădu necunoscutului.

Oamenii, un grup mic care se adunase ceva mai încolo, au văzut cum s-a aplecat asupra ei. Au auzit împuşcătura şi şi-au întors capetele, indignaţi.

— Ar fi putut să cheme pe cineva, nu aşa. Ca pe un cîine...

Cînd se lăsă întunericul, din pădure ieşiră doi oameni ca s-o ridice. Cu greu au găsit locul. Credeau că doarme. Cînd unul a ridicat-o de umeri, şi-a dat seama că femeia era moartă de mult.

A zăcut acolo încă o noapte întreagă, pînă a doua zi spre prînz, cînd a venit primarul satului cu cîţiva oameni şi a poruncit să fie luată şi îngropată împreună cu ceilalţi doi, ucişi lîngă linia ferată.

— Dar eu stau şi mă întreb: de ce o fi tras tînărul acela în ea? adăugă la urmă povestitorul. Nu înţeleg de loc. Că doar se vedea cît de colo că lui îi era cel mai mult milă de ea...

DWOJRA ZIELONA

O femeie scundă, cu un ochi acoperit de un bandaj negru, se opri lîngă tejghea. Însoţitorul ei — un om mărunt, cu mustaţă neagră, ciudat la înfăţişare — ceru pentru ea o pereche de ochelari.

— Doamna n-a purtat ochelari cîţiva ani, zise el pe un ton binevoitor şi oarecum semnificativ.

— De ce?

— A fost în lagăr...

Femeia avea de asemenea nevoie şi de un ochi de sticlă, dar vînzătorul nu găsi unul potrivit. Pentru ochelari trebuia să vină a doua zi. Mă apropiai şi-o întrebai:

— N-aţi vrea oare să staţi de vorbă cu mine? Am putea să intrăm aici, alături, la cofetărie.

Clubul cărţii digitale 2024

Se miră. Nu putea să meargă la cofetărie. Era ocupată. Trebuia să se întoarcă acasă. Închisese uşa, iar cheia o luase cu ea. Era locuinţa unde fusese angajată cu două zile în urmă.

Pornim deci împreună pe o stradă largă din cartierul Praga şi după ce traversăm un gang întunecos, pătrundem în curtea unei case dărăpănate, o şandrama cu pereţii murdari, înnegriţi, cu tencuiala căzută în multe locuri. În fund, într-un colţ, după o uşă cu pete cenuşii, se afla un vestibul întunecos.

— La etajul al treilea stau.

Începem să urcăm pe întuneric o scară de lemn dreaptă, nesfîrşită. Trebuie să te ţii de balustradă, să pipăi atent cu piciorul treptele putrede şi fărîmate, ca să nu cazi. Linia dreaptă a scărilor abia la etajul întîi se frînge. Facem cîtiva paşi pe o platformă mică şi dăm apoi de alte scări aşezate exact deasupra celorlalte. Şi acestea urcă tot în linie dreaptă, pînă sus, la etajul al doilea.

Cînd ajungem în dreptul scării care duce la etajul al treilea, ne oprim o clipă lîngă o fereastră şi ne uităm în curtea mare, întunecoasă, murdară.

— Şi ce ocupaţie ai dumneata ?

— Curăţ şi îngrijesc apartamentul. Aici se va deschide un ambulatoriu pentru evrei.

— Aşadar, ţi-ai regăsit cunoscuţii ? Ai rude, prieteni ?

— Sînt singură, răspunse pe un ton grăbit. Sînt singură, repetă ea.

— Totuşi, domnul acela care a plecat a vrut să-ţi cumpere ochelari. Şi un ochi de sticlă.

Cu greu îşi aduse aminte.

— A, da, vrea să-mi cumpere un ochi de sticlă. Şi vor să-mi pună şi dinţi. Şovăi şi oftă din greu. Dar, oricum, sînt oameni străini...

Ne urcăm la ultimul etaj şi din nou trecem o mică platformă dreaptă, cu o rezemătoare de lemn la margine. În locul unde la etajele de jos sînt ferestre, aici se deschide o uşă veche, cu geamuri care se clatină. Uşa dă într-un fel de verandă de lemn cu balustradă, fixată de zid şi care scîrţîia sub paşi.

Ne oprim la cea de a treia uşă, închisă cu un fel de obloane.

— Aici, zise ea.

Scoate cheia şi descuie un lacăt uriaş care ţine nişte belciuge. Uşa dă într-un apartament mare, pustiu. O cameră goală, întunecoasă, cu pardoseala spălată. Apoi altă cameră, la fel de curată, cu un pat scund lîngă perete. În cea de a treia odaie — o masă aşezată lîngă perete şi două scaune.

— Uite, aici putem să stăm de vorbă. Poftiţi, luaţi loc, doamnă !

Ne aşezăm faţă în faţă, la colţul mesei.

— Oamenii sînt buni. Dar dacă n-ai familie, degeaba, repetă ea. Nu am pe nimeni. Soţul meu a fost ucis în '43, în staţia Malaszewicza la opt

kilometri la Brzesc Litewsk. În lagăr. Au pierit oameni cu miile. Îi ucideau la cîteva zile din zece în zece... Nu, n-am văzut cu ochii mei, dar am auzit. Fiindcă eu n-am fost acolo, eu am fost la Miadzyrzec. Și mai știu un lucru. Că în 1942 soțul meu trăia încă. Într-o zi i-am trimis o scrisoare printr-un aviator german și am primit prin cineva salutări din partea lui. Dar mai tîrziu am aflat că a fost ucis.

Se ridică să deschidă ușa unor lucrători veniți să repare chiuveta din bucătărie.

— Treizeci și cinci de ani am, nu mai mult... Dar dacă mi-au căzut dinții și-mi lipsește un ochi...

S-a măritat la douăzeci și trei de ani. Locuiau la Varșovia, în strada Stawski. Ea lucra la o fabrică. Făcea mănuși. El era cizmar. La început lucra și el la fabrică ; pe urmă a rămas acasă. Da, o duceau destul de greu. Copii n-aveau.

— Soțul meu se chema Rajszer, dar mie mi se spune Zielona. N-am avut acte și m-au înscris pe numele tatălui meu.

După o clipă de gîndire, adăugă :

— Iar pronumele meu este Dwojra.

În anul 1939, casa din Stawski le fusese distrusă de o bombă. Au pierdut tot — lucruri, îmbrăcăminte. Și s-au mutat la Janow Podlaski.

Oftă.

— Începusem să port steaua galbenă, cu șase colțuri, emblema palestiniană. Iar mai tîrziu am purtat banderole. Amîndoi.

În octombrie 1942 soțul ei nu se mai afla acolo. Lucra în lagărul din Malaszewicza. Pe toți cei din Janow Podlaski îi mutaseră la Miadzyrzec, care era un fel de *Judenstadt*[1]. Aici erau adunați toți evreii din voievodatul Lublin. Din două în două săptămîni îi transportau la Treblinka, cu trenul. Pe cei rămași îi închiseseră în ghetto. Alții au pierit, dar ea scăpase cu viață.

— Cînd începeau să-i ridice, mă ascundeam. Mă ascundeam în pod.

Și zicînd acestea, își acoperi fața cu amîndouă mîinile, cu degetele rășchirate, privindu-mă cu singurul ei ochi printre crăpăturile degetelor.

— De ce ți-ai acoperit fața cu mîinile ?

Zîmbi.

— A, nimic. Am vrut doar să vă arăt cum mă ascundeam de frica lor.

Stătea în pod și își zicea în gînd : „Acum trăiesc, iar peste o oră nu știu ce se poate întîmpla". Alții piereau, ea nu.

— Într-un rînd, cînd au făcut o razie, am stat ascunsă în pod patru săptămîni. Fără mîncare.

Și afirmația aceasta, ca și gestul cu care își ascunsese fața cu mîinile, trebuia înțeleasă într-un sens oarecum metaforic.

— Da, am luat cu mine cîteva cepe. Aveam și puțin arpacaș. Asta-i tot ce mîncam. Nu, nu-l puteam fierbe. Nu aveam apă. Aveam și puțină

[1] Oraș al evreilor.

cafea de malț măcinată. Dar o mîncam așa, crudă. Nu mă durea nimic. Îmi ziceam în gînd: „Am să mor". Eram atît de slăbită! Și nu mai aveam pe nimeni pe lume.

Într-o zi am auzit gălăgie pe stradă. Era în decembrie 1942. Auzind că oamenii umblă încolo și-ncoace, mi-am dat seama că strada noastră nu mai e păzită. Așa că m-am dat jos din pod. După razie, puteai să circuli iarăși prin mijlocul străzii, printre rețelele de sîrmă ghimpată. Da, comunitatea evreiască mai funcționa. Ne dădea cîte o bucată de pîine.

Dar viața noastră nu mai făcea nici două parale.

Aveam cîteva cămăși, le vindeam și-mi cumpăram pîine pentru o zi, două.

Ochiul l-am pierdut la 1 ianuarie 1943. Nemții petreceau. Se distrau de revelion. Șaizeci și cinci de oameni au împușcat atunci. Din toată casa unde locuiam numai eu am rămas în viață, atît. Începuseră să tragă cu armele încă din zori. Intrau prin casele oamenilor. Eu am vrut să fug și am sărit pe fereastră. Credeam că s-a sfîrșit cu mine. Și m-au împușcat drept în ochi.

Cînd au tras în mine, am simțit ceva care m-a făcut să spun: „Poate că mai trăiesc..."

Și coborînd glasul, adăugă tainic:

— Să vă spun ceva, doamnă: eu voiam să trăiesc. Nu știam cum, că n-aveam soț, nici familie, pe nimeni, dar voiam să trăiesc. N-aveam un ochi, eram flămîndă, tremuram de frig, dar voiam să trăiesc. De ce? Să vă spun de ce: ca să pot spune tot, așa cum vă spun acum, dumneavoastră, doamnă. Ca să știe lumea întreagă ce au făcut ei.

Credeam că numai eu am să scap cu viață. Că n-are să mai rămînă pe lume nici un evreu.

M-am dus la spital. La ochi nu simțeam nimic, mă durea mai mult uite aici: șira spinării și picioarele. Mă lovisem cînd sărisem pe fereastră. Am strigat: „Dați-mi un cuțit!" Căci voiam să-mi pun capăt zilelor. Nu mai puteam trăi. Pierdusem un ochi — mi se scursese tot. La ureche aveam o rană. A fost vorba să-mi facă radioscopie. Dar s-a vindecat de la sine.

Cînd i-au luat și pe ultimii rămași, nu m-am mai ascuns. Am pornit singură după ei, la Majdank. Mi-am zis: bani n-am, mîncare n-am, ochiul mi l-am pierdut, evreii au fost uciși cu toții... Ce să fac singură în podul acela? Nu mai am nici măcar o bucată de pîine. Dacă trebuie să mor, mai bine să mor împreună cu ei, nu singura.

Și m-am dus la Majdank. Acolo ne dădeau foarte puțină pîine, cam patruzeci de grame. Și ciorbă, o leacă la prînz.

Dacă ne ajutam unii pe alții? De, știu și eu! Cîte puțin ne ajutam noi. Dar nu prea mult. Dumneavoastră știți cum sînt oamenii: fiecare cu necazurile lui... Ce să facă? Din două în două săptămîni avea loc „selecția", un fel de alegere pe sprînceană. Ce puteam face?

Dacă mă băteau? Da. O dată la Majdank m-a bătut Brygida, o femeie din organizația SS. Cu ce? Avea o bîtă. M-a lovit în cap. Pentru ce?

Rîse cu un aer îngăduitor.

— Așa i-a venit — ce, parcă trebuia să aibă un motiv?

Toate femeile au fost atunci bătute. Căci o supraveghetoare a spus despre una dintre noi că face „gheșefturi". Că se ține de negustorie. Și din pricina ei, ne-au bătut pe toate. O fi făcut, n-o fi făcut „gheșefturi"? Nu știu.

Să evadezi era cu neputință. Și totuși o fată a fugit. Dar au prins-o numaidecît și au spînzurat-o. Aveau acolo un stîlp înalt cu un belciug... Ne-au strîns pe toate — cred că erau vreo zece mii de femei — și ne-au silit să privim cum o spînzură.

Fata era calmă, foarte calmă. SS-istul a întrebat-o dacă are vreo dorință înainte de a muri. Ea i-a răspuns: „Nimic, nimic, isprăvește o dată, dar repede!..." Douăzeci de ani avea săraca și era plăpîndă, plăpîndă...

Avea și doi frați care s-au sinucis după aceea; da, și-au pus ștreangul de gît.

Se ridică de pe scaun, ca să conducă pe lucrătorii care terminaseră reparația. Se întoarse îndată și se așeză la locul său.

— Intr-o zi a venit din Skarzysko-Kamienne, Imfling, șeful lagărului. Ne-a spus: „Cine vrea să lucreze poate să plece la muncă". Eu eram în stare să lucrez, și am plecat. La o fabrică de muniții.

Acolo nu ne mai băteau. In schimb, mereu făceau „selecții". Dacă erai internat o singură dată în spital, te omorau. La fel și cînd erai scutit de muncă și încetai cîteva zile să mai lucrezi.

Eu aveam numai un ochi, și acela nu știu cum s-a făcut că mi s-a infectat și mi-a crescut peste el un urcior uite-așa de mare, cît un furuncul. Așa că acum orbisem de-a binelea. Dar am continuat să lucrez, n-am lipsit nici o zi. Lucram cîte douăsprezece ore pe zi. O săptămînă lucram ziua, una — noaptea. Și vedeți dumneavoastră, n-am cerut scutire, nu m-am dus la medic. Mi-era frică. Asta ar fi însemnat moartea. Imi ziceam în gînd că poate voi supraviețui și așa, sau poate că...

Zîmbi sfios, oarecum rușinată.

— Se vede că din nou voiam să trăiesc.

Își mai reaminti ceva.

— Și acum să vă povestesc cum a fost cu dinții.

La Skarzysko-Kamienne nu ni se dădea aproape nimic de mîncare, doar puțină ciorbă. Așa că eram grozav de flămîndă.

Mîncare se putea cumpăra de la muncitorii care veneau din oraș să lucreze. Uneori ei singuri ne dădeau cîte ceva, de pomană, dar de cele mai multe ori trebuia să ai bani să cum-

peri. Şi eu n-aveam bani. Aşa că mi-am smuls dinţii de aur din gură şi i-am dat pe mîncare.

Dacă i-am scos cu sfoara? Nu. Cîteva zile la rînd, îi tot mişcam, îi mişcam într-una. Cînd vreunul începea să se clatine, îl smulgeam numaidecît. Ieşea singur. Pentru un dinte primeam optzeci sau optzeci şi cinci de zloţi. Şi puteam să-mi cumpăr destulă pîine.

Treisprezece luni am lucrat aşà la Skarzysko. Cînd ruşii s-au apropiat de Skarzysko, nemţii au mutat fabrica la Czecstochowa, cu noi cu tot. Şi acolo am continuat să lucrăm ca şi mai înainte.

În ziua de 17 ianuarie au sosit sovieticii. Trupele SS fugiseră cu o zi mai înainte. Din cei cincisprezece mii de evrei cîţi fuseseră la Czecstochowa, nu mai rămăseseră decît cinci mii — pe ceilalţi îi trimiseseră nemţii în Germania, cu trenul. Şi n-aveai cum să scapi. Maiştrii întocmeau liste, şi oamenii erau ridicaţi rînd pe rînd. Şi maiştrii ne supravegheau cu străşnicie. Dacă sovieticii ar fi întîrziat cîteva ore, am fi pierit şi noi.

Ne şi scoseseră pe stradă, gata încolonaţi. Dar au sosit sovieticii şi maiştrii au fugit.

Dacă ne-am bucurat că au venit? Da, ne-am bucurat nespus de mult. Pentru că acum nu mai eram în dosul sîrmei ghimpate, eram liberi. I-am salutat dar n-am strigat şi nici n-am alergat înaintea lor.

Suspină.

— Nu mai aveam putere...

VIZA

— Eu nu urăsc evreii. Nu-i urăsc cum nu urăsc furnicile sau şoriceii...

Tăcu o clipă, parcă aşteptînd să-mi afle părerea.

Şedea prăvălită în fotoliu într-o rînă, stîngace parcă, greoaie. Era o femeie voinică, destul de corpolentă. Nu-şi lepădase încă halatul din lagăr, un halat strîmt cu dungi cenuşii şi albastre. Părul îl mai avea şi acum tăiat scurt, ca bărbaţii. Iar pe cap purta o bonetă tot în dungi cenuşii şi albastre.

Venise la hotel în vizită. Se aşezase într-un fotoliu şi nu cerea nimic, n-avea nevoie de nimic. De bani mai ales să nu-i fi vorbit. Banii primiţi la Asistenţă, voia să-i dea cît mai repede cuiva care le simţea lipsa. Sau, măcar să-i dea

Clubul cărţii digitale 2024

în păstrare, numai să scape de ei. Nimic nu o scîrbea mai mult ca banii.

Cu mîna își ținea rezemate de scaun cîrjele, două cîrje mari de lemn.

— Vreți să știți ce e cu șoriceii aceia? spuse ea pe un ton întrebător, deși nu o întrebasem nimic despre asta.

Zîmbea frumos, arătîndu-și dinții albi, sănătoși, întregi. Ochii ei căprui străluceau, iar fața, oacheșă, i se împurpurase.

Era tînără, dar părul tăiat scurt, ca o perie, boneta de bucătar și ochelarii mari pe nas o urîțeau mult.

— Intr-o zi curățam cartofi în bucătăria blocului, împreună cu o călugăriță. Și ce credeți că am găsit la un moment dat într-un cartof? Un cuib de șoareci. Inchipuiți-vă, mîncaseră tot miezul și se adăpostiseră în coaja cartofului. Erau trei pui de șoricei, goi-goluți, de un rozmurdar. Călugărița a vrut să-i dea pisicii. Dar n-am lăsat-o...

Și șovăind o clipă, continuă:

— Stăteam și mă gîndeam: cum o să-i mănînce pisica pe șoriceii ăștia?

Și adăugă cu dezgust:

— Mă cuprinde o curiozitate asemănătoare cu aceea a unui agent de la Gestapo: cum o fi?...

După ce reflectă cîtva timp asupra acestui fenomen ciudat, parcă scrutîndu-și conștiința, continuă cu un suspin:

— Ei, și i-am ascuns din nou în cartoful lor pe care l-am vîrît adînc în paie. Poate că mama lor o să-i găsească și o să-i salveze într-un fel.

Așadar într-adevăr nu avea nici o repulsie față de evrei, deși era creștină. Trecuse la catolicism încă de la începutul războiului, mișcată de spectacolul atîtor fărădelegi și cruzimi. Gîndul la patimile lui Isus o ajutase să suporte mai ușor.

Avea un nume polonez și acte tot poloneze. In lagăr figura ca poloneză, nu ca evreică. Nu știa precis cine îi sînt părinții, nu-i văzuse niciodată. O cunoscuse numai pe bunica ei, care o crescuse. Dar asta n-are nici o însemnătate. De altfel și bunică-sa murise.

La gîndul acesta, tăcu iarăși o clipă.

— La drept vorbind eu nu urăsc pe nimeni. Dar nici asta nu are vreo însemnătate.

In schimb, important este următorul lucru:

— Știți dumneavoastră ce înseamnă să mergi la viză?

— Nu știu.

— In lagăr agentele din SS strigau din zorii zilei: „Mergeți la viză! Mergeți la viză!..."

Era în octombrie. Zilele erau foarte friguroase, umede. Toate deținutele dintr-un bloc mergeau la viză. Și rămîneau acolo pînă seara. Fiindcă, știți, în bloc trebuia să se facă curățenie.

„Viza" nu era altceva decît o pajiște care se afla undeva la marginea pădurii.[1] Femeile ră-

[1] In limba germană *wiese* înseamnează pajiște.

mîneau acolo în frig toată ziua, fără hrană și fără să facă nimic. Blocul trebuia să fie curat. Măturatul și curățenia durau cîteva zile. Iar deținutele stăteau acolo, în luncă. Nu știu cîte erau. O mulțime. Nemții, se înțelege, le urau nespus. Le urau fiindcă erau prea multe... Franțuzoaice, olandeze, belgiene, grecoaice. Grecoaicele arătau jalnic. Cele mai rezistente erau polonezele și rusoaicele.

Toate stăteau înghesuite, una într-alta, deși aveau loc destul. Și erau murdare, pline de bube, cadaverice. Unele erau rău bolnave, iar cîteva chiar trăgeau să moară. Dar de astea nu se mai sinchisea nimeni.

Vorbește mai mult despre celelalte femei din lagăr și rar de tot despre ea. Așa că nu reiese clar dacă a fost acolo, sau numai le-a văzut de afară.

— De șapte luni stăteau în lagăr, și noi tocmai atunci sosiserăm cu un transport proaspăt. Dar chiar de a doua zi ne-au trimis și pe noi la vizăă. Erau înspăimîntătoare la vedere, și asta cu atît mai mult cu cît nemții le înghesuiseră acolo cu miile. Știam că în curînd și noi o să ajungem ca ele.

Nu amintește nimic despre chinurile pe care le-a îndurat acolo. Vorbește numai despre celelalte tovarășe de suferință.

— Nu-mi era frică. Știam că voi muri, așa că nu-mi era frică.

Despre ea nu spune decît atît: că se ruga ori de cîte ori o băteau. Se ruga, să nu-i încolțească în suflet ura. Atît și nimic mai mult.

Nici despre invaliditatea ei nu spune mare lucru. Piciorul nu i s-a vindecat, așa că va trebui să fie din nou operată. Va trebui să-i spargă din nou osul și să i-l potrivească la loc. Da, firește, o să se ducă la spital, dar nu acum. Mai întîi trebuie să rezolve o seamă de treburi. De pildă, ar vrea să plece la Gdánsk, să vadă marea. Apoi, să se ducă la o prietenă pe care o cunoaște din lagăr, care este acum în ținutul Poznan. A primit de la ea o scrisoare și știe că-i va putea fi de folos.

Cum și-a rupt piciorul și ce-a simțit în clipa aceea, dacă n-a urît — nu știe, sau poate nu vrea să spună. În orice caz, în spital o să se interneze ceva mai tîrziu.

Femeile erau duse în fiecare zi la vizăă. Și acolo stăteau înghesuite unele în altele, ca să se încălzească. Toate țineau să șadă la mijloc, ca să le fie mai cald, nici una nu voia să rămînă la margine. Își lăsau capetele în jos și se vîrau printre celelalte, cum puteau, într-o foială continuă...

Unele erau pline de răni și totuși se lipeau unele de altele. Iar numărul celor care mureau era din ce în ce mai mare.

Toată săptămîna, zi de zi, le duceau acolo cu forța. Pînă la „selecție".

— Intr-o zi era tot aşa de frig, dar la amiază a apărut soarele. Atunci s-au tîrît cu toatele în partea unde copacii nu făceau umbră. S-au tîrît nu ca oamenii, ci ca nişte jivine. Sau ca o colonie de viermi...

In ziua aceea şi deţinutele din Grecia au cîntat. Dar nu în limba greacă. Ele cîntau în ebraică, imnul evreiesc... Cîntau în soare, foarte frumos, răsunător, puternic, ca şi cum ar fi fost sănătoase.

Nu era vorba de forţă fizică — de altfel ele erau cele mai plăpînde. Le dăduse putere dorul de patrie.

A doua zi a avut loc „selecţia". Cînd m-am dus la vizǎ, pajiştea era pustie.

OMUL E PUTERNIC

Odinioară, aici la poalele colinei, era un palat, cu o privelişte minunată în faţă — o cîmpie netedă întinsă pînă departe în zare şi împărţită în fîşii egale de ogoare verzi.

Palatul a fost făcut praf şi pulbere, cum spune Michal P. A fost aruncat în aer în clipa în care flăcările mistuiau cele patru crematorii din pădurea Zuchow, aflată undeva în preajmă.

Fusese folosit ca decor, ca o poartă monumentală ce ducea de la viaţă la moarte. In cultul care se oficia aici de ani şi ani cu acelaşi ceremonial neschimbat, juca rolul unui simbol. Oamenii, obosiţi de drum, încă vii, încă ei înşişi, în hainele lor ponosite, intrau pe poarta cea mare, apoi mai treceau o poartă şi pătrundeau în curtea interioară a reşedinţei. Partea dindărăt a camionului se lăsa în jos, călătorii cobo-

rau şi, ajutîndu-se unii pe alţii, urcau grămadă treptele scărilor, închipuindu-şi după inscripţia de pe poartă — că intră într-un stabiliment de băi. După cîtva timp, străbătînd de-a curmezişul clădirea, răsăreau în gangul din partea cealaltă cu rufele de corp pe ei, unii încă cu o bucată de săpun şi un prosop în mînă. Îndemnaţi să se grăbească şi ferindu-se de loviturile date cu patul puştilor, fugeau în neorînduială prin gang spre uşa întunecoasă a camionului-cameră de gaze, mare cît un vagon şi aşezat cu spatele spre palat.

Uşa se închidea ermetic, cu un zgomot puternic, iar cei închişi în beciurile palatului, cărora le fusese hărăzită o altă soartă, auzeau un urlet neomenesc care le îngheţa sîngele în vine. Cei prinşi în capcană strigau cerînd ajutor, izbeau cu pumnii în pereţii vehiculului. După cîteva minute, cînd ţipetele amuţeau, maşina pleca. La timpul fixat, în locul ei venea alta.

Palatul nu mai există. Şi nici oamenii aceia nu mai sînt. La poalele colinei a rămas un loc neted, pătrat, năpădit de bălării ce se tîrăsc prin molozul mărunt. Pătratul este mărginit de temeliile zidurilor, cîte au mai rămas în picioare. Iar de la poalele colinei, în vale, priveliştea se deschide acum vastă şi fără obstacole. De acolo poţi vedea cîmpiile verzi, întinse, copacii în straie de mai deasupra luncilor şi dungile sinilii ale pădurilor care se contopesc în zare.

Pe locul vechilor grădini, cîţiva oameni s-au adunat şi stau de vorbă în soare. Fiecare poate să spună ce s-a petrecut aici. În jurul palatului ridicaseră un gard de lemn, înalt de trei metri. De văzut, nu se putea vedea cine ştie ce. Dar se putea auzi cînd tîrau ceva, cînd zdrăngăneau lanţurile. Pe un ger cumplit evreii erau goniţi numai în cămaşă. În faţa palatului huruiau fără încetare vehicule imense; apoi coteau spre pădurea Zuchow. Se auzeau şi ţipetele oamenilor.

— Eu am locuit în Ugaj; am lucrat la nemţi.

Aşa vorbi Michal P., un evreu tînăr, corpolent, cu o statură de atlet, cu capul mic. Vorbea încet, potolit şi totuşi cu un fel de solemnitate de parcă ar fi recitat un text biblic.

— I-am condus pînă la camion pe tatăl şi pe mama mea. Mai tîrziu am condus-o pe sora mea împreună cu cei cinci copii ai ei şi pe fratele meu cu soţia şi trei copii. Am vrut să mă duc şi eu cu părinţii mei, de bunăvoie, dar nu m-au lăsat.

Aveau motivele lor să procedeze astfel.

Cînd i-au deportat pe evreii din Kolo, eu lucram la demontarea unui şopron vechi, din ordinul comitetului evreiesc din Ugaj, aşa că nu figuram pe listă.

Unii se temeau. Jandarmul Siuda, aparţinînd grupului etnic german din Polonia, le-a spus: „Nu vă temeţi, o să vă ducă la gara Barlogi, iar de acolo veţi pleca mai departe, la lucru". Deci nu le era frică. Unii chiar voiau să plece

de bunăvoie. Pe evreii din Kolo i-au deportat în decurs de cinci zile. La urmă i-au transportat și pe evreii bolnavi, poruncindu-le șoferilor să meargă cu ei încet și cu băgare de seamă.

La începutul lui ianuarie 1942 m-au luat din Ugaj, împreună cu alți patruzeci de evrei, și ne-au dus la postul de jandarmi. A doua zi a venit un autocamion din Izbica cu cincisprezece evrei. Ne-au încărcat împreună cu ei și ne-au dus la Chelmno. Toți cei din camion erau oameni puternici, în stare să execute muncile cele mai grele.

Și cu un gest al mîinii arătă locul unde, printre frunze, se zărea molozul.

— Acolo se afla palatul. Eram curios să văd cum arată. Dar nu ne-au dat voie să ne uităm. Cînd mașina a intrat în curtea a doua, am dat la o parte coviltirul și am văzut împrăștiate pe pămînt o grămadă de zdrențe pe care le purtaseră oamenii. Și-am înțeles numaidecît ce se petrece acolo.

Din automobil ne-au gonit în pivniță. Ne goneau cu patul puștilor. Pe perete era scris în ebraică : *Cine intră aici nu mai iese viu.*

A doua zi m-au chemat sus, să car hainele împreună cu alții. Intr-o cameră mare erau aruncate pe podea fel de fel de haine uzate, paltoane, încălțăminte. Toate astea trebuiau duse într-o altă odaie care era plină de boarfe... Încălțămintea o așezam într-o grămadă separată. In prima cameră, unde se dezbrăcau evreii, erau

două sobe bine încălzite. Făcuseră cald, ca oamenii să se dezbrace mai ușor.

In pivniță ferestrele erau acoperite cu scînduri. Dar dacă te urcai pe umerii vecinului, puteai să zărești cîte ceva prin crăpăturile dintre scînduri.

Nemții îi goneau pe oameni prin gang numai în cămașă. Ei însă nu voiau să iasă în ger dezbrăcați. Își dădeau seama ce-i așteaptă și încercau să dea înapoi. Atunci nemții îi băteau și-i împingeau spre camion.

Cei care veneau în pivniță, ca să înnopteze, spuneau că în pădure sînt îngropați oamenii asfixiați. Atunci am cerut să lucrez în pădure. Mi-am zis în gînd că din pădure aș putea să evadez.

Ne-au încărcat vreo treizeci într-un camion și ne-au dus în pădurea Zuchow, unde ne-au dat lopeți și tîrnăcoape. La opt dimineața a sosit primul camion din Chelmno. Cei care lucrau în șanț n-aveau voie să-și întoarcă fața spre camioane, să privească. Dar totuși am văzut. Cînd au deschis ușa, nemții au sărit și s-au îndepărtat repede de mașină. Dinăuntru ieșea un fum negricios. In locul unde stăteam noi, nu se simțea nici un miros.

Apoi în camion s-au urcat trei evrei și au început să arunce jos cadavrele care zăceau unele peste altele, umplînd duba pînă la jumătate. Unele se țineau strîns îmbrățișate. Pe cei care mai trăiau, nemții îi împușcau în ceafă. După ce

Clubul cărții digitale 2024

cadavrele erau descărcate, maşina pleca înapoi la Chelmno.

Apoi, alţi doi evrei dădeau în primire cadavrele unor inşi îmbrăcaţi în haine civile, care stăteau jos. Aceştia smulgeau cu cleştele dinţii de aur ai cadavrelor, le rupeau punguliţele cu bani de la gît, ceasornicele de pe mînă şi verighetele din degete.

Scotoceau cadavrele foarte amănunţit, de ţi se întorceau măruntaiele pe dos.

Pînă atunci operaţia aceasta fusese efectuată de trei inşi. Dar tocmai în ziua aceea, la încărcare, unul din ei fusese împins împreună cu evreii în camionul cu gaze. A strigat, dar şi ceilalţi strigau, aşa că nemţii nu şi-au dat seama În felul acesta s-a asfixiat împreună cu evreii pe care urma să-i percheziţioneze. Abia cînd automobilul a ajuns în pădure l-au recunoscut şi au încercat să-l salveze. I-au făcut respiraţie artificială, dar degeaba.

Nemţii nu percheziţionau niciodată cadavrele Pentru asta găsiseră cîţiva ticăloşi acolo şi se uitau cu mare băgare de seamă la mîinile lor, cînd scotoceau cadavrele. Nemţii luau toate obiectele găsite şi le puneau într-o valiză dinainte pregătită.

La rufăria de corp nu se uitau, o lăsau pe cadavre.

După ce jaful se termina, cadavrele erau aşezate în şanţ în rînduri dese, claie peste grămadă ca să încapă cît mai multe. Dar toate

cadavrele erau puse cu feţele în jos. In partea de sus a şanţului, lăţimea fiind mai mare, încăpeau într-un rînd, puse unul lîngă altul, vreo treizeci de cadavre. Intr-un şanţ de trei-patru metri încăpeau o mie.

In pădure soseau zilnic cam treisprezece transporturi de asfixiaţi, iar într-un autocamion încăpeau de fiecare dată pînă la nouăzeci. Evreii curăţau podeaua camionului, iar dacă găseau obiecte de aur, le puneau în valiză. Săpunul şi prosoapele erau trimise înapoi, la Chelmno.

Încă de la început am intrat în vorbă cu unul, ca să evadăm. Dar oamenii erau prea amărîţi. Munceam de dimineaţă pînă seara şi nemţii ne băteau ca să lucrăm mai repede. Dacă lucrai prea încet, îţi porunceau să te culci lîngă cadavre cu faţa în jos şi-ţi trăgeau un glonţ în ceafă!

Jandarmii care ne supravegheau în cursul lucrului nu se schimbau. Erau mereu aceiaşi. Cu noi nu stăteau de vorbă. Uneori cîte unul dintre ei, mai milos, ne arunca în şanţ un pachet de ţigări.

Intr-o zi au venit în pădurea Zuchow trei nemţi străini. Au stat de vorbă cu ofiţerii SS, au examinat împreună cadavrele, au izbucnit în hohote de rîs şi au plecat.

Şi aşa am lucrat zece zile. Pădurea nu era încă îngrădită, iar cuptoarele pentru arderea cadavrelor nu funcţionau. Cît am stat acolo au fost asfixiaţi evreii din Ugaj, evreii din Izbica,

apoi într-o vineri i-au adus şi pe ţiganii din Lodz, iar a doua zi şi pe evreii din ghettoul din Lodz. Cînd i-au adus pe evreii din Lodz, nemţii au făcut printre noi o „selecţie". Pe douăzeci mai slabi i-au dat să fie gazaţi, înlocuindu-i cu evrei puternici, dintre cei proaspeţi aduşi din Lodz.

In prima zi aceşti evrei din Lodz au fost ţinuţi închişi în pivniţa alăturată. Ne-au întrebat prin zid dacă lagărul este bun, dacă dau pîine destulă. Cînd au aflat ce se petrece aici, s-au înspăimîntat şi au spus: „Şi noi care ne-am înscris de bunăvoie la lucru!..."

Aici tăcu, rămînînd o clipă pe gînduri. Trupul lui mare, osos, se încovoie sub povara unei amintiri dureroase. Apoi, scuturîndu-se o dată, spuse:

— Intr-una din zile, era într-o marţi, din camionul al treilea, care sosise chiar în ziua aceea de la Chelmno, au aruncat la pămînt trupurile neînsufleţite ale soţiei şi copiilor mei: băiatul avea şapte ani, fetiţa patru. M-am prăbuşit peste cadavrul soţiei mele şi am cerut să fiu împuşcat.

N-au vrut să mă împuşte. Un neamţ a spus: „Omul este puternic, mai poate lucra..." Şi m-au bătut pînă ce m-am sculat.

In seara aceea s-au spînzurat în pivniţă doi evrei. Am vrut şi eu să mă spînzur, dar un om pios m-a convins să renunţ.

Atunci m-am înţeles cu unul să evadăm împreună, pe drum. Dar tocmai atunci a trebuit

să plec cu un alt camion. Şi aşa m-am hotărît să evadez singur.

Cînd am plecat la pădure, l-am rugat pe supraveghetorul convoiului să-mi dea o ţigară. Mi-a dat. M-am retras, iar ceilalţi l-au înconjurat, cerîndu-i şi ei. Am tăiat cu cuţitul foaia de cort de lîngă şofer şi am sărit din camion. Au tras după mine, dar nu m-au nimerit. Ajungînd în pădure, un om care trecea pe bicicletă a tras şi el, dar am scăpat neatins şi de astă dată. Şi am fugit.

In sat m-am ascuns într-un şopron. M-am băgat adînc în fîn. Dimineaţa am auzit nişte ţărani vorbind între ei că nemţii sînt în sat şi îl caută pe un evreu care a fugit. Am stat două zile flămînd, apoi m-am furişat din şopron. Mergînd aşa, am intrat la un ţăran, nu-i mai ştiu numele. Mi-a dat să mănînc, mi-a dat o şapcă, m-a ras, ca să semăn şi eu a om. De la el m-am dus la Grabow şi acolo l-am întîlnit pe evreul cu care mă înţelesesem să evadez. El fugise în aceeaşi zi, din celălalt camion.

Inainte de plecare, m-am dus în pădurea Zuchow, unde Michal P. lucrase cîndva la săparea unor gropi colective uriaşe. Aici recunoscuse el cadavrele soţiei şi copiilor săi asfixiaţi.

Inchipuiţi-vă o cîmpie întinsă, semănată cu smocuri de iarbă uscată, pălită şi înconjurată de pini mărunţi, stufoşi şi întunecoşi. Nici urmă de buruieni verzi, de tufar, sau măcar de ferigi.

Intr-un loc șanțul se desfundase și în nisipul fărîmicios, murdar, se putea vedea o bucățică de talpă de om. Mai în fund, unde pădurea era mai înaltă, ne-au arătat locul unde fuseseră crematoriile care pieriseră mistuite de flăcări.

Două femei din împrejurimi au venit pe urmele noastre în pădure. Intrînd în vorbă cu noi, ne-au întrebat dacă comisia n-ar putea să grăbească exhumația. Erau mama și soția unui om care fusese împușcat aici chiar în primele zile ale existenței lagărului. Știau locul unde se afla groapa.

Cineva ne-a arătat căpăcelul unei cutii de chibrituri care purta pe el o inscripție grecească. Altcineva ne-a arătat bucăți de hîrtie cu numele șterse de ploi ale firmelor unor farmacii străine. Pe locul unde fusese crematoriul, cineva găsise două oscioare omenești.

OAMENI VIRSTNICI ȘI COPII LA OSWIECIM

Dacă ne gîndim la proporțiile uriașe ale exterminării rapide care a avut loc pe teritoriul Poloniei — lăsînd la o parte masacrul provocat de războiul în sine — simțămîntul cel mai puternic care ne stăpînește, alături de cel al groazei, este consternarea.

Nesfîrșite mase omenești au fost asfixiate și arse cu ajutorul unor mijloace perfecționate, eficace, raționalizate, concepute cît se poate de meticulos. Și să nu uităm apoi „sistemele arbitrare", alese după bunul plac și potrivit preferințelor individuale.

Nu zeci de mii, nu sute de mii, ci milioane de ființe omenești au fost transformate în materii prime și în marfă, în lagărele morții de pe teritoriul polonez. In afară de localitățile cunoscute îndeobște — Majdank, Oswiecim, Brzezinki,

Treblinka — descoperim altele noi, mai puţin cunoscute.

Ascunse prin păduri şi printre colinele înverzite, uneori departe de liniile ferate, ele au permis aplicarea unor sisteme mai simple şi mai economicoase.

Aşa au fost găsite zăcăminte întregi de cadavre, îngropate la Tuszynek şi la Wiaczyna, lîngă Lodz.

Tot aşa a fost de ajuns să aibă la îndemînă un palat părăsit, cum e cel din Chelmno — aşezat pe o colină cu privelişte minunată spre cîmpie, de unde se vedea unduind o mare de spice şi ierburi — sau un siloz pe jumătate dărîmat, sau o poiană înconjurată de o pădure tînără de pini, pentru ca numărul victimelor să se ridice la un milion.

A fost de ajuns căscioara roşie de cărămidă de lîngă Institutul de anatomie din Wrzeszcz, lîngă Gdánsk, pentru ca oamenii asasinaţi să fie transformaţi în săpun, iar pielea lor argăsită să fie făcută pergament.

Evreilor arestaţi în Italia, Olanda, Norvegia şi Cehoslovacia, nemţii le făgăduiau condiţii excelente de muncă în lagărele din Polonia, iar oamenilor de ştiinţă le asigurau posturi în institutele de cercetări ştiinţifice. Unui grup de evrei i s-a promis că va primi spre exploatare bogatul oraş industrial polonez Lodz, spunîndu-li-se în acelaşi timp să nu ia cu ei decît obiectele cele mai de preţ.

Cînd transportul de deţinuţi ajungea la destinaţie, oamenii primeau ordin să coboare din vagoane numai pe o parte a liniei ferate, în timp ce valizele le erau aruncate în grămezi mari pe partea cealaltă.

Apoi cînd intrau în blocuri, toţi trebuiau să se dezbrace înainte de a intra la baie şi să-şi aşeze cu grijă hainele. Cînd ieşeau de acolo, nimeni nu-şi mai regăsea lucrurile. Unii erau goniţi aproape goi în camera cu gaze sau către maşinile ermetic închise, în care, în drum spre crematoriu, erau asfixiaţi cu gazele de combustie. Alţii primeau în schimb zdrenţe, cu care erau duşi la muncă.

La Oswiecim (Auschwitz) ca şi în alte lagăre, existau depozite întregi de îmbrăcăminte de lînă, încălţăminte, lucruri de preţ, obiecte de uz personal. Încărcate cu marfa aceasta, trenurile o porneau spre Reich. Briliantele smulse de la inelele deţinuţilor erau transportate în sticle astupate. In vagoane se aflau lăzi întregi de ochelari, ceasornice, pudriere, perii de dinţi, căci fiecare obiect îşi avea valoarea sa.

Folosirea oaselor arse drept îngrăşăminte, a grăsimii pentru fabricarea săpunului, a pielii pentru confecţionarea articolelor de piele, a părului pentru saltele — toate acestea nu constituiau decît un produs secundar al uriaşei întreprinderi de stat, care în cîţiva ani a strîns venituri incalculabile.

Aceste venituri nesfîrşite, obţinute prin crime şi chinuri cumplite, cu preţul celei mai abjecte degradări umane, constituiau raţiunea economică esenţială a întregii antreprize a lagărelor. Scopul acestei antreprize era slujit şi justificat în acelaşi timp de postulatul ideologic al exterminării raselor şi popoarelor.

De la deţinuţii care se întorceau acum în Polonia din lagărele germane — de la Dachau şi Oranienburg — aflăm amănunte noi care completează informaţiile noastre asupra stării de fapt a lucrurilor. Aflăm că în Germania o sumedenie de specialişti se ocupau cu descusutul hainelor şi încălţămintei aduse din lagărele poloneze la centrală. În cusăturile hainelor, în talpă şi în tocuri, ei găseau o mulţime de monezi de aur. Nu degeaba după moartea lui Himmler au fost descoperite, ascunse în reşedinţa lui din Berchtesgaden, sute de mii de lire sterline în devize din douăzeci şi şase de state.

Luînd cunoştinţă de fenomenul neobişnuit care s-a petrecut la Oswiecim, atît pe baza materialului procurat de declaraţiile martorilor, cît şi de cercetările făcute la faţa locului unde s-a desfăşurat tragedia, ne izbeşte adaptarea intenţionată a sistemului şi a instalaţiilor acestui lagăr la anumite sarcini cu caracter dublu: politic şi economic, ca să spunem aşa — ideal şi practic.

Sarcina politică era curăţarea unor anumite teritorii de locuitorii lor, pentru dobîndirea bogăţiilor lor naturale şi culturale. Sarcina economică era ca realizarea scopului politic nu numai să nu aducă vreo pagubă sau să dea naştere la cheltuieli, ci dimpotrivă să devină o sursă de profit, în primul rînd prin munca executată de deţinuţi în fabricile industriei de război, iar în al doilea rînd prin beneficiile în natură, adică prin acapararea bunurilor celor ucişi.

Astfel concepută şi realizată, antrepriza aceasta a fost opera unor oameni. Şi oamenii au fost în acelaşi timp „mînă de lucru“ şi „materie primă“. Cu alte cuvinte, destinul oamenilor a fost pregătit tot de oameni.

Ce fel de oameni au fost aceştia?

În faţa Comisiei pentru anchetarea crimelor comise de germani s-au perindat o seamă de foşti deţinuţi, salvaţi de la moarte în ciuda oricărei speranţe. Printre ei erau oameni de ştiinţă, oameni politici, medici, profesori — mîndria popoarelor lor.

Fiecare a scăpat ca prin minune — singuri — dintre atîtea rude şi cunoscuţi, fiecare a aflat despre moartea părinţilor, soţiei, copiilor săi. Scăpaseră teferi, fără să le fi trecut măcar o dată prin gînd că aşa ceva este posibil.

Doctorul Mansfeld, profesor la Universitatea din Budapesta, a declarat: „Dacă am putut supravieţui, asta s-a întîmplat numai şi numai pentru că n-am crezut nici o clipă că salvarea este cu putinţă. Dacă mi-aş fi făcut iluzii, n-aş fi avut tăria morală care mi-a salvat viaţa“.

Misiunea acestor oameni în lagăr era să-i ajute pe ceilalți. Și să nu uităm că și ei erau în primejdie de moarte, că erau supuși la chinuri ca și ceilalți. Fiind medici, nemții aveau nevoie de ei în lagăr, ceea ce le dădea oarecum posibilitatea să-și salveze frații de suferință.

Astfel, doctorul Grabczynski, din Cracovia, fiind detașat la blocul de deținuți nr. 22 — un loc al groazei și al morții pentru bolnavii trimiși acolo — l-a transformat într-un spital adevărat. Nu numai că-i îngrijea pe bolnavi ca medic, nu numai că le procura medicamente și material pentru pansamente, dar prin tot felul de subterfugii îi apăra de gazare pe bolnavii gravi, le salva viața, asigurîndu-i pe nemți că în cinci zile vor ieși sănătoși din spital.

Dar tot oameni erau și cei care, cu propriile lor mîini, executau planul acesta meticulos de asasinate și jaf. Sau cei care depășeau limita ordinelor primite, ucigînd peste norma prescrisă, dintr-o pornire de amatori sadici.

Din depozițiile excepționale — prin plasticitatea lor — ale deputatului Mayer, care a stat închis doisprezece ani în lagărele germane, ne putem face o idee despre asasinii de la Oswiecim.

Cel mai mare criminal al lagărului a fost Augustus Glass, un individ vînjos care se plimba în fiecare zi printre deținuți cu pași legănați de atlet. Cum punea ochii pe cineva, îl

lovea peste șale în așa fel, încît să nu rămînă urme; și omul murea în trei zile.

Un alt criminal lucra altfel: își dobora la pămînt victima, îi punea talpa peste gît și lăsîndu-se cu toată greutatea corpului îi strivea larinxul.

Altul afunda capul deținutului într-o cadă cu apă și-l ținea așa pînă ce nefericitul se sufoca.

Unul dintre cei mai sîngeroși supraveghetori de blocuri, criminal profesionist, era foarte exigent în cursul apelului și dacă deținutul avea cumva vreun fir de praf pe haine sau vreo pată de noroi pe bocanci, îl lovea atît de precis în cap cu o bîtă de cauciuc plumbuită la vîrf, încît îl ucidea pe loc. Și nu se arăta de loc mulțumit dacă nu omora pe zi cel puțin cincisprezece oameni.

Altul, o namilă de doi metri, cu nasul lung, fața ascuțită și ochii înguști, cu mărul lui Adam mișcîndu-i-se veșnic sub bărbie și cu brațe lungi de gorilă, nu se așeza niciodată la masă pînă nu strangula cu mîinile lui doi-trei deținuți aleși așa la întîmplare, în timp ce se plimba.

Fără îndoială că toți aceștia erau oameni în stare să înfăptuiască orice fel de crime, cu toate că nu erau obligați. Dar toate fuseseră pregătite din timp ca să trezească și să pună în mișcare în ei forțele care dormitează în subconștientul omului și care, dacă n-ar fi fost trezite, n-ar fi putut să ajungă niciodată la suprafață.

O selecţiune extrem de migăloasă şi sisteme educative precis concepute au format acest colectiv de oameni unic în istorie, care şi-a îndeplinit pînă la sfîrşit rolul ce i-a fost încredinţat.

Din declaraţiile deputatului Mayer ştim că în stadiul iniţial, partidul lui Hitler şi-a mărit activul recrutîndu-şi adepţi din rîndurile epavelor societăţii. Printre aceştia erau delicvenţi, asasini şi bandiţi, indivizi abjecţi, întreţinuţi de prostituate. Educaţia nazistă cultiva cu o grijă deosebită instinctele lor înnăscute. Acest lucru rezultă clar din decretul special emis în Germania şi care le interzicea cetăţenilor să se lege de trecutul personal al membrilor din partidul nazist. Mulţi oameni au fost aruncaţi în temniţă pentru încălcarea acestui decret.

Din declaraţiile doctorului Fischer, profesor de psihiatrie la Facultatea de medicină din Praga, rezultă că la cursurile speciale cu durată uneori de doi ani, unde era instruit tineretul hitlerist, se făceau exerciţii practice de cruzimi sadice.

Acelaşi profesor Fischer, vechi expert juridic, afirmă că sadismul nu reduce cîtuşi de puţin responsabilitatea delicvenţilor. Aceştia sînt conştienţi de actele lor şi poartă răspunderea întreagă pentru faptele comise.

Copiii din Oswiecim ştiau că-i aşteaptă moartea. Gazaţi erau numai cei mici, care nu puteau munci. „Selecţia" era făcută astfel: copiii se apropiau de o bară fixată la o înălţime de un

metru şi douăzeci de centimetri. Conştienţi de gravitatea clipei, copiii mai mici se apropiau de măsurătoare înălţîndu-se cît mai mult pe vîrful picioarelor, ca să atingă cu capul bara şi să-şi salveze astfel viaţa.

Circa şase sute de copii, care urmau să fie asfixiaţi, erau ţinuţi închişi, deoarece nu se completase încă numărul necesar pentru a putea umple cu ei o cameră. Copiii aceştia ştiau ce-i aşteaptă. Intr-o zi s-au împrăştiat prin lagăr şi s-au ascuns, dar agenţii SS i-au alungat din nou cu bîtele în bloc. Încă de departe i-ai fi putut auzi plîngînd şi cerînd ajutor:

— Nu vrem să mergem la gaze! Vrem să trăim!

Intr-o noapte cineva a bătut la fereastra unui doctor. Cînd a deschis, în faţa lui au apărut doi băieţi goi-puşcă şi dîrdîind de frig. Unul avea doisprezece ani, celălalt paisprezece. Izbutiseră să fugă din camion, în timp ce erau duşi la gazare. Medicul i-a ascuns la el, le-a dat să mănînce, le-a făcut rost de îmbrăcăminte şi l-a rugat pe un om de încredere care lucra la crematoriu să treacă pe recipisă încă două cadavre peste cele primite. Expunîndu-se clipă de clipă să-şi piardă viaţa, medicul i-a adăpostit pe copii pînă cînd au putut să apară din nou în lagăr, fără să trezească bănuieli.

Intr-o dimineaţă senină de vară, doctorul Epstein, profesor din Praga, trecînd pe stradă printre blocurile lagărului de la Oswiecim, a

văzut doi copii încă vii. Copiii şedeau în mijlocul drumului şi se jucau în praf cu nişte beţişoare. Oprindu-se lîngă ei, i-a întrebat :

— Ce faceţi voi aici, copii ?

Iar unul din ei a răspuns :

— Ne jucăm de-a arderea evreilor.

Primăvara — vara 1945

NOTA EDITURII

Zofia Nalkowska s-a născut în 1885 dintr-o familie de intelectuali progresişti — tatăl scriitoarei fiind un renumit geograf iar sora ei o pictoriţă talentată. Primeşte o educaţie îngrijită, face studii temeinice şi învaţă, după pilda tatălui ei, să privească cu interes omul şi viaţa lui în societate. In operele sale, scriitoarea întreprinde o vastă frescă socială a Poloniei moderne, străbătînd în etape succesiv evolutive drumul către o artă realistă şi plină de conţinut.

Simpatia pentru Cehov, admiraţia pentru arta lui realistă îşi lasă amprenta asupra lucrărilor de debut ale scriitoarei — nuvele scrise de-a lungul unui mare număr de ani (1901—1917). Anul revoluţionar 1905 marchează o însemnată cotitură în arta Zofiei Nalkowska. In culegerea de nuvele *Străzi de odinioară* (1905—1907), scriitoarea reuşeşte să se desprindă din marasmul ideologic în care se împotmolise intelectualitatea polonă aparţi-

nînd curentului „pozitivist" şi să se integreze mişcării proletariatului. De pe aceste poziţii, lăsînd optimismul şi încrederea în om să primenească arta sa, Nalkowska scrie romanul psihologic *Narcyza* (1911) şi vasta naraţiune epică *Romanul Terezei Hennert* (1923), care redă cu pricepere şi ascuţime de analiză falimentul amintitului pozitivism. Între cele două războaie scriitoarea elaborează remarcabila dramă *Casa femeilor* şi romanul social *Graniţa*, ambele încadrate în curentul realismului critic.

Preocupată în permanenţă de subtilităţile analizei psihologice şi de o cît mai desăvîrşită realizare artistică a operelor sale, scriitoarea nu uită niciodată să considere conţinutul operei literare de cea mai covîrşitoare importanţă. Pentru Nalkowska conţinutul îl constituie munca şi lupta oamenilor pentru o viaţă mai bună, şi determină „valabilitatea unei creaţii, justa rezolvare a problemelor ce se pun unui scriitor, justa cercetare şi redare a procesului de viaţă".

In felul acesta realismul socialist devine din ce în ce mai mult metoda scriitoarei.

Romanul *Nodurile vieţii*, apărut în foiletonul revistei *Twórezość* (1953), este prima lucrare în acest gen. Prezentînd frămîntata viaţă a Poloniei dintre cele două războaie precum şi putreziciunea societăţii poloneze, cartea pregăteşte zguduitoarea culegere de *Medalioane*.

Membră a comisiei pentru cercetarea crimelor hitleriste în Polonia, Nalkowska a avut posibilitatea să cunoască prin documente, mărturii şi supravieţuitori toate grozăviile săvîrşite de fascişti în timpul celui de al doilea război mondial în lagărele de la Auschwitz, Brzezinki, Treblinka. Notînd cu respect de adevăr cele mai semnificative momente, sintetizînd cu măiestrie şi lăsînd faptele să vorbească de la sine, scriitoarea a realizat astfel nu numai „o mare operă de artă" dar şi un evident document demascator al războiului hitlerist şi al scopurilor sale criminale.

Ultima carte — *Viaţa reînnoită*, scrisă în ultimii doi ani din viaţa scriitoarei (1951—1953), evocă copilăria fericită a Zofiei Nalkowska, constituind în acelaşi timp şi un preţios document al originilor Poloniei comuniste din zilele noastre.

Apreciind opera scriitoarei şi stăruind în mod deosebit asupra culegerii *Medalioane*, profesorul Jan Zygmunt Jakubowski spune foarte judicios: „... *Medalioanele* e o mare operă de artă. Aci nu sînt cuvinte goale, e teribilul adevăr al faptelor. S-ar zice că autoarea şi-a reţinut propriile ei sentimente, că n-a vrut să-şi exprime direct suferinţa. Şi totuşi, aceste fapte simple, culese de scriitoare, dezvăluie un adevăr zguduitor, cu atît mai emoţionant cu cît e relatat fără patetism... Aceste relatări care au forma unor simple naraţiuni, însoţite de un comentariu sobru al autoarei, sînt adînc simţite şi pătrunse de umanism... Nalkowska nu explică războiul prin intervenţia unor forţe necunoscute. Ea vede clar toată neomenia războiului şi a violenţelor. Preocuparea ei centrală o constituie toţi oamenii, indiferent de concepţii politice şi de naţionalitate, protestul exprimat de ea se adresează tuturor oamenilor, tuturor celor care cred în om, în dreptul omului la pace şi fericire. *Medalioanele* constituie o operă adînc umanistă, născută din dureroasele trăiri ale poporului polonez şi apropiată totodată

popoarelor din întreaga lume" Iar mai departe: „Cărţile Zofiei Nalkowska conţin multe observaţii realiste şi o bogată cunoaştere a omului. Cele mai bune cărţi ale sale se caracterizează... prin adînca înţelegere a strînsei legături dintre fenomenele sociale şi destinul omului... Activitatea ei prezintă un model de onestitate scriitoricească pentru tinerele generaţii. Claritatea gîndirii şi stilul ei atinge valoarea marilor tradiţii ale literaturii realiste europene".

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURA ŞI ARTA

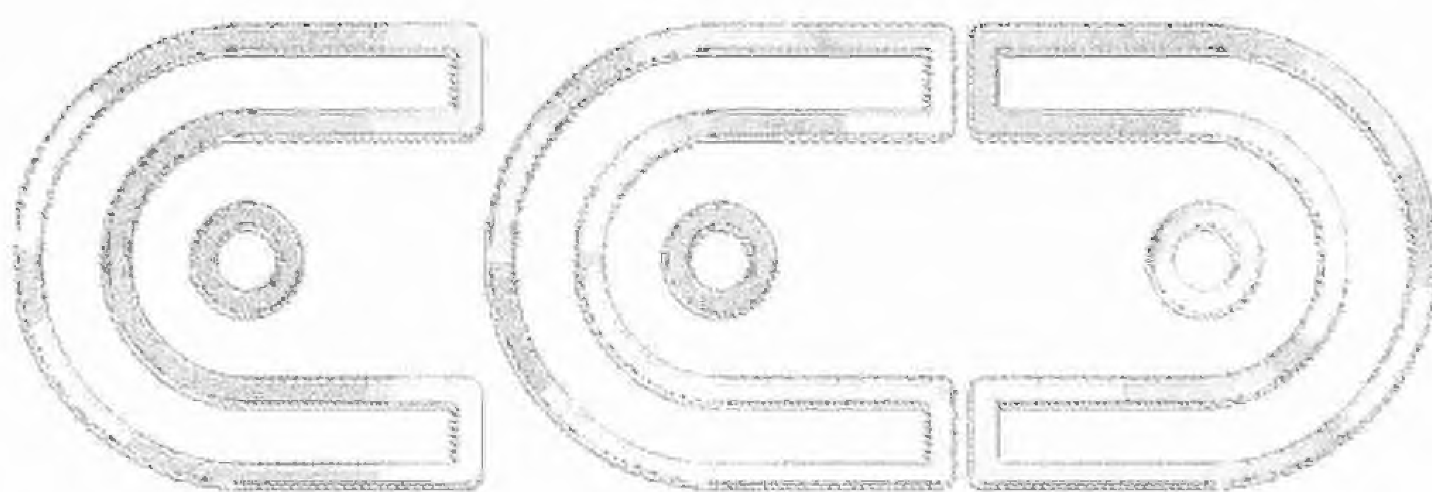
CUPRINSUL

Responsabil de carte: Florin Chirițescu
Tehnoredactor: Artemiza Crișan
Corector: M. Ștefănescu

Dat la cules 30.11.955. Bun de tipar 03.01.956. Tiraj 20.100 ex. Hîrtie cărți școlare de 65 gr. m.p. Ft. 700×1000/32 Coli ed. 2,69. Coli tipar 2,75. Ediția I. Comanda 2666. A. nr. 06119 Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 884—32=R.

Tiparul executat sub com. nr. 2605 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN",
București — R.P.R.

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

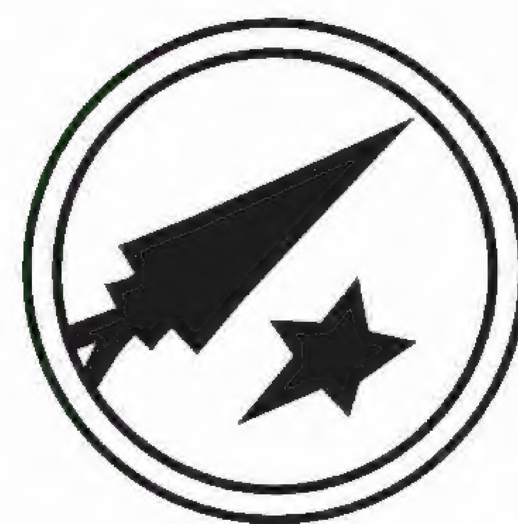

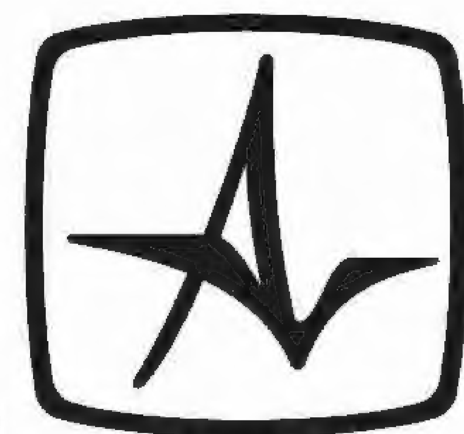

și

CAT Graur

Antwerpen

2024

